

श्रीसाई लीला 'त्रैमासिक' मिळण्याचीं ठिकाणे

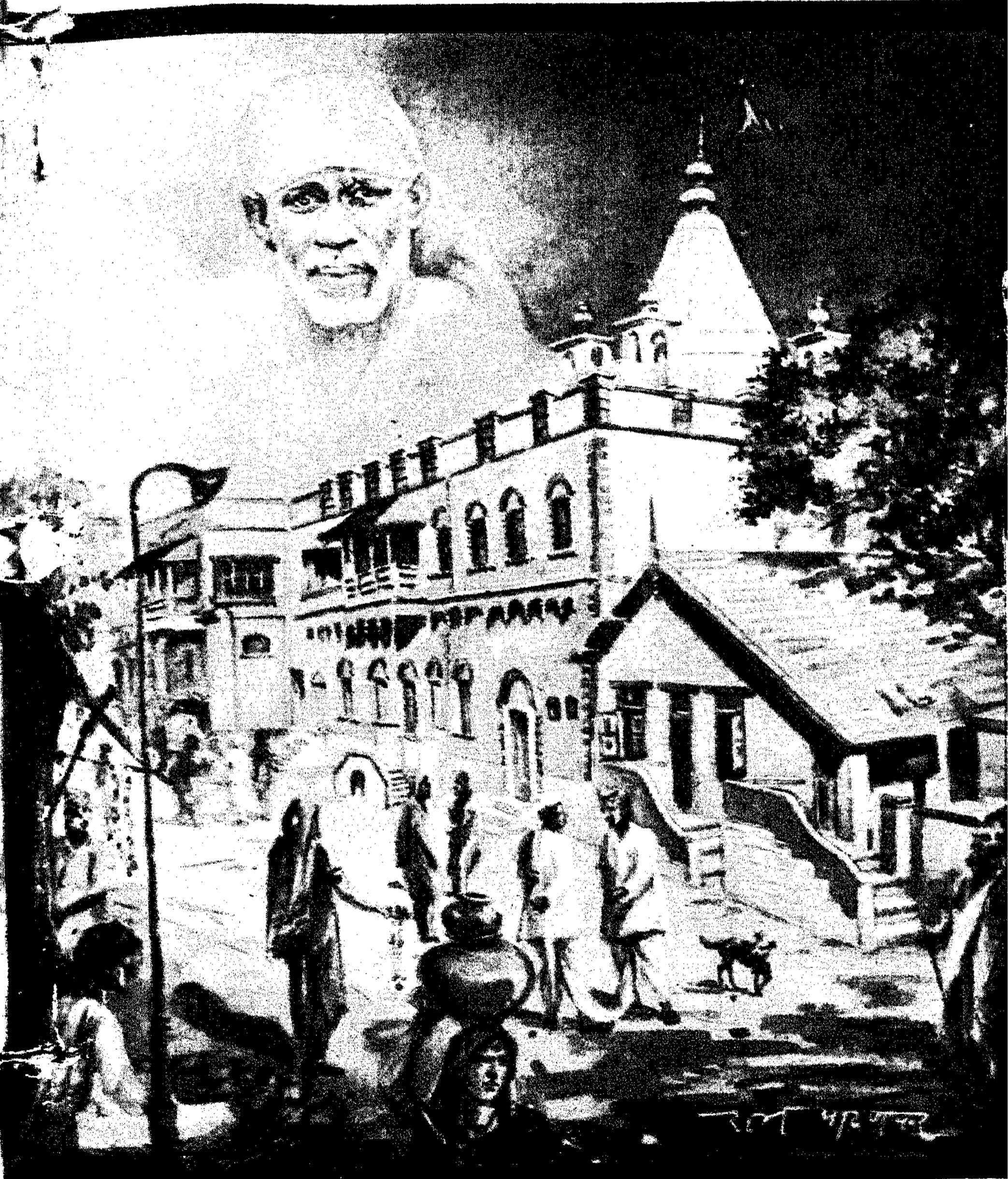
- (१) श्री. बाबुराव डी. बागवे,
चीफ एजेंट, खटाव बिल्डिंग, गिरगांव नाका, मुंबई ४
- (२) श्री. बोवलेकर, दादर बी. बी. स्टेशन समोर, मुंबई.
- (३) श्री. सावळाराम खंडू दांगट, बोरीबंदर, मुंबई.
- (४) श्री. इ. आर. मालपेकर,
दागिन्यांचे दुकान, जितेकर चाळ, ठाकूरद्वार, मुंबई २.
- (५) श्री भाऊ मोरोवा ढगे,
टोप्यांचे व्यापारी, ठाकूरद्वार मुंबई २.
- (६) मेसर्स मनोहर बुक डेपो,
गोखले सोसायटी लेन, पोयबाबडी, परेल, मुंबई १२.
- (७) मेसर्स ठकार आणि कंपनी,
कोहिनूर सिनेमा समोर, रानडे रोड, दादर, मुंबई २८.
- (८) धी बॉम्बे बुक डेपो, गिरगांव. मुंबई ४,
- (९) मेसर्स सारंग बुक डेपो.
मुनीम हाऊस, चिंचपोकळी, मुंबई १२.
- (१०) मेसर्स दातार आणि पुरोहित,
वैद्यवाडा, बॉम्बे रोड, ठाणे.
- (११) मेसर्स मंगला वस्तु भांडार,
अहिल्याबाई चौक, कल्याण.
- (१२) पनवेल न्यूज पेपर स्टॉल, पनवेल
- (१३) श्री. भाऊसाहेब लोंबर,
४०७/४०८ बुधवार पेठ, पुणे २.
- (१४) श्री साईप्रसाद मिना फोटोचा कारखाना.
३३६, बुधवार पेठ, पुणे २.
- (१५) नाडकर्णी आणि कं. (स्पोर्ट्स)
खेळाच्या वस्तूंचे व्यापारी, धोबीतलाव, मुंबई, २.
- (१६) श्री बाबुराव अण्णाराव चौगुले,
२५२ ठळकवाडी, बेळगांव.
- (१७) न्यू मनोहर बुक डेपो. गोखले सोसायटी लेन, पोयबाबडी, परळ, मुं. १२
- (१८) श्री. वाय. एल. सावंत, रहिमत बाई बि. ऑर्थर रोड,
ताडदेव, मुंबई ७. (संस्थानची इतर पुस्तकेंही मिळतील.)
- (१९) विजयकुमार परफ्यूमरी स्टोअर्स, कीर्तीकर मार्केट पहिली गळी,
दुकान नं. १८ दादर, मुंबई.

बाहेरगांवीं एजेंट्स नेमणे आहे, तरी मुंबई ऑफिसच्या पत्त्यावर पत्रव्यवहार करावा।

रुप्य ३२ वै

अंक ३ व

श्रीसाहस्रनाम

जुलै, ऑगस्ट, सप्टेंबर १९५४

किरकोळ अंक कि. १० आणि

३०-०-६०

श्री साईवाक्सुधा

श्री साईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत त्रैमासिक]

वर्ष ३४ वै : अंक १ ला

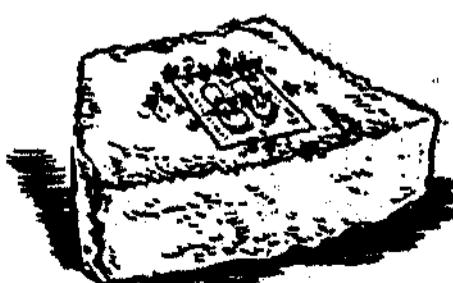
वार्षिक वर्गणी रु. २-४-० (ट.ख.सह)

जानेवारी-फेब्रुवारी-मार्च १९५७

‘मज भजती जे अनन्यपणे ।
सेविती नित्याभियुक्तमने ।
तयांचा योगक्षेम चालविणे ।
ब्रीद हें जाणे मी माझे’ ॥ ३४ ॥
हेंच भगवद्गीतावचन ।
साई म्हणती माना प्रमाण ।
नाहीं अन्नवस्त्राची वाण ।
तदर्थ प्राण वेचू नका ॥ ३५ ॥

—श्री साईसच्चरित अ. ६

कार्यालय —

ईस्ट अण्ड वेस्ट इं. कं. बिलिंडग,
४२१५५ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुं. १

प्रिय वाचक—

चालू अंकापासून श्रीसाईलीला त्रैमासिकाचें ३४ वें वर्ष सुरु होत आहे. दर वर्षाप्रमाणेच चालू वर्षात हि बाबांच्या कृपेने साईलीलेतून वेचक आणि वेधक साहित्य देऊन वाचक-भक्तांची सेवा आमच्या हातून उत्तम रीतीनें पार पडेल अशी आमची आशा व श्रद्धा आहे.

साईलीलेत येणाऱ्या मजकुराबद्दल अनेकांच्या अनेक प्रेमळ तक्रारी आमच्या कानी आव्या आहेत. कांहीचे म्हणणे असें आहे की, साईलीलेत ‘भरीव’ असा मजकूर कमी येतो! याचा खरा अर्थ असा की पांडित्यानें भरलेला आणि विद्वत्ताप्रचुर युक्तिवादांना नटलेला किलष्ट लेखनप्रपंच साईलीलेत सहसा आढळून येत नाही! आमच्या मते ही खरोखरी टीका नसून प्रशस्त आहे. साईलीला हैं पंडितांच्या उपयोगासाठी नसून साध्या भोव्या, सरळ आणि प्रेमळ भक्त-जनांसाठीच प्रामुख्यानें आहे. श्रीसाईबाबा हे भोव्या भाविकांचे जिवलग होते. तसेच हैं त्रैमासिक असावे अशी आमची मनीषा आहे.

‘बाबांची लीला’ या सदरांत अलीकडे पूर्वीहून कमी मजकूर येतो, अशी एक तक्रार आहे. ती तक्रार खरी आहे. पण याचे कारण असें आहे की, बाबांच्या कृपेचे जे अनुभव भक्तांना येतात त्यांपैकी पुष्कळसे अनुभव हे विशेष महत्वानें वर्णन करून सांगण्यासारखे नसतात. बाबांची लीला वर्णन करणारे जे अनुभव भक्तांकडून आमच्याकडे प्राप्तिशी-

साठीं येतात त्यांतून चिकित्सापूर्वक निवड केल्यानंतर साईलीलेत देतां येण्यासारखे अनुभव फारच थोडे उरतात. त्यामुळे अर्थातच हैं सदर लहान होणे अपरिहार्य ठरते.

श्रीसाईलीला हैं नांवाप्रमाणे फक्त बाबांचे जीवन सांगणारे असावे, त्यांत इतर मजकूर येऊंच नयेत, अशीही मनीषा एका भक्ताने पत्रद्वारे व्यक्त केली आहे! पण असें कसे बरे करतां येईल? ‘तूं फक्त माझीच मार्की कर, इतर कोणाचीहि उपासना करूं नंकोस’ असें बाबांनी कोणाला कधी दटावले नव्हते. उलट ज्याचे जै इष्ट दैवत असेल त्याची त्या दैवतावरची निष्ठा अधिक उत्कट व्हावी, यासाठी विशेष अशा प्रकारचे चमत्कार बाबांनी केले असल्याचे अनेक प्रसंग त्यांच्या चरित्रांत आढळून येतात. सर्वसमावेशकता हा बाबांच्या जीवन चरित्रांत दिसून येणारा मोठा गुण. कोणत्याहि धर्मांच्या आणि कोणत्याहि पंथांच्या भक्तांना साईबाबांकडे मजाव नाही. तीच गोष्ट साईलीलेची असणे हैंच युक्त आहे नव्हे का? माणूस कोणत्याहि धर्मांचा वा पंथाचा असो त्याची ईश्वरभक्ति वाढावी, त्याचे अंतःकरण अधिकाधिक प्रेमळ व उदार व्हावे, आचरण अधिकाधिक सहानुभूतीने भरलेले असावे, त्याचा स्वार्थ कमी होऊन परार्थ वाढावा, स्वहिताची दृष्टि कमी होऊन त्याला परहित गोड वाटावे आणि अशाप्रकारे

‘धर्म’ हा त्याच्या जीवनांत प्रत्यक्ष मुरावा, ही स्फुर्ति देणारे विविध प्रकारचे साहित्य साईलीलेंत देण्याची आमची खटपट आहे. त्यासाठीं यापुढे केवळ भारतांतील संतचरित्रे व त्यांचा उपदेश एवढ्यावरच संतुष्ट न राहातां परदेशांतील अनेक अधिकारी संत, योगी आणि महात्मे यांची चरित्रे व त्यांची शिकवण यांचाहि परिचय साईलीलेंतून करून देण्याचे आम्ही योजिले आहे. कोणाच्याहि भक्तीला घेऊन न लावतां ती अधिक दृढ होईल असें करणे आणि समाजांत

ईश्वर-निष्ठेचा, प्रेमाचा आणि परहित विचाराचा प्रसार करणे हीच साईबाबांची खरी सेवा होय असें आमचे नम्र मत आहे.

बाबांची कृपा, वाचकांचे प्रेम आणि आमचे प्रयत्न यांनी मिळून श्रीसाईलीला चालू वर्षी भक्तजनांच्या आदरास अधिकाधिक पात्र होवो, हीच आमची प्रार्थना...

— संपादक

जो देव दिसत नाहीं त्याला शरण कसें जायचे ?

स्वामी अद्भुतानंदांना एका भक्तानें कळवळून विचारले,

“देवाला पूर्ण शरण जा असें तुम्ही नेहमी सांगतां. पण हे कसें शक्य आहे? ज्या देवाला मी कधीं स्वप्रांतसुद्धां पाहिलेले नाहीं, त्याला शरण जाण्याइतकी श्रद्धा माझ्या अंतःकरणांत निर्माण होणार कदी?” स्वामी अद्भुतानंद म्हणाले,

‘तूं देव पाहिलेला नाहीस. पण त्यांचे नांव तर तुला ठाऊक आहे ना! ते नांव चेऊन तूं श्रद्धेने देवाचा धांवा कर म्हणजे तो पावलाच पाहिजे. असं पाहा! औफिसांतून लोक काय करतात? समजा

एकाद्या कारकुनाच्या जागेसाठी एखाद्या गरजू माणसाला अर्ज करायचा आहे. ती जागा देण्याचे ज्याच्या हाती आहे त्या अधिकान्याला या बेकार गरजूने पाहिलेले नसते किंवा कधीं त्याला त्यांचे नांवहि नीट ठाऊक नसते. तरीहि तो काय करतो? त्या अधिकान्या नांवावर पत्ता लिहून आपला अर्ज त्याला धाडून देतो. तसंच तूं हि कर. देवाकडे आपला अर्ज पाठव. खन्या श्रद्धेने पाठविलेला अर्ज देव नाकूरीत नाही. तूं देवाकडे मनापासून केलास तर त्याची तुझ्यावर कृपा खा..

— ल.

श्रीसाईलीला त्रैमासिक

फॉर्म नं. ४ (नियम नं. ८)

(१) प्रकाशन स्थळ	—	मुंबई
(२) प्रकाशनाचे स्वरूप	—	त्रैमासिक
(३) मुद्रकाचे नांव	—	कृष्णाजी नारायण सांपळे
राष्ट्रीयत्व	—	भारतीय
पत्ता	—	रुक्मिणी निवास, मोरबाग रोड, दादर, मुंबई १४.
(४) प्रकाशकाचे नांव	—	(१) नागेश आत्माराम सावंत (२) रामचंद्र महादेव राणे
राष्ट्रीयत्व	—	भारतीय
पत्ता	—	(१) १४-ए भोईवाडा रोड, परळ, मुंबई १२. (२) ९१-के कोळीवाडा, फणसवाडी, मुंबई २.
(५) संपादकाचे नांव	—	(१) नागेश आत्माराम सावंत (२) रामचंद्र महादेव राणे
राष्ट्रीयत्व } पत्ता } —		वर दिल्याप्रमाणे
(६) वृत्तपत्राची मालकी—		श्रीसाईबाबा संस्थान कमिटी, शिरडी. सध्यांचे दृस्टी
		(१) श्री. पी. के. सावंत (२) श्री. एन्. ए. सावंत (३) श्री. वी. टी. कोते पाटील (४) श्री. ही. डी. रासने (५) श्री. एस्. वी. देव

आम्ही, नागेश आत्माराम सावंत आणि रामचंद्र महादेव राणे, वरील माहिती
आमच्या माहितीप्रमाणे सत्याला स्मरून देत आहोत.

ता. ३० मार्च १९५७

प्रकाशकाची सुही

नागेश आत्माराम सावंत
रामचंद्र महादेव राणे

पात्यांची दीक्षा

श्री साईबाबांचे पुढे एकनिष्ठ भक्त झालेले संतकवि श्रीदासगणू महाराज हे श्रीवामनशास्त्री इस्लामपूरकर यांचे शिष्य होते. ‘मी काशीस जाऊन देह ठेवणार आहे’ असे श्रीवामनशास्त्री यांनी दासगणूना सांगितले होते. पुढे ते काशीस जाण्यास निघाले त्यावेळी ‘दौँड येथे मला येऊन भेट’ असा त्यांनी आपल्या शिष्याला निरोप पाठविला. त्याप्रमाणे दासगणू आपल्या गुरुच्या दर्शनास गेले. शास्त्रीबुवांनी त्यांना दौँडाहून परत जाऊं दिले नाही. ते त्यांना भुसावळपर्यंत बरोबर घेऊन गेले. भुसावळहून पुढे जातांना शास्त्रीबुवांनी दासगणूना परत पाठविले आणि त्यावेळी दुःखी झालेल्या आपल्या शिष्याचे सांत्वन करीत म्हटले, “वेढ्यासारखे दुःख करून नकोस. हा मुळी मृत्युलोकच आहे. त्यांतूनहि मी नित्याचाच दुरावलो आहे अशी समजूत करून घेण्याचे कांहीच कारण नाही. दोनतीनदा शिरडीस गेला होतास ना? श्रीसाईबाबा थोर विभूति आहेत. त्यांना माझेच स्वरूप मान. आम्ही दोघे एकरूप आहोत. तेच येथून तुला पुढे वेळोवेळी मार्ग दाखवितील.”

त्याप्रमाणे श्रीदासगणू पुढे श्रीसाईबाबा यांना गुरुस्थानीं मानू लागले. ‘भक्ति-सारामृत’ या आपल्या ग्रंथांतील ब्रेपन्नाव्या

अध्यायाच्या शेवटी श्रीसाईबाबाना उद्देश्य दासगणू म्हणतात:—

हे श्रीसाई समर्था।
तुझ्या पदी ठेवून माथा।
करितो विनंती हीच आतां।
ती उदारपणे मान्य करा॥
मी सकल संतांचा चरणरज।
माझी राखा आपण लाज।
तुम्ही भवाब्धीचे जहाज।
हे म्यां पक्के जाणले॥
हीच विनंती साईनाथा।
या वामनशास्त्रयांच्या छात्रा।
नको लोट्टूं कदा परता।
बाबा दांसगणूसी॥
माझे गुरु मरून गेले।
पोरकेपणा मजला आले।
म्हणून पाहिजे सांभाळिले।
या पोरक्या गणूसी॥
तुम्ही एकरूप अवघे संत।
तुम्हांमाजी नसे द्वैत।
तुम्ही वामनशास्त्री साक्षात्।
आहांत बापा मजलागी॥

पण असे असले तरी प्रथम प्रश्न साईबाबांचा आणि त्यांचा जो परिचय झाला तो कांही ते सत्पुरुष आहेत आणि त्यांची कृपा संपादन झाली तर आपले कल्याण होईल, अशा भावनेने झाला

नाहीं. श्री नानासाहेब चांदोरकर यांच्या आग्रहामुळे ते प्रथम शिरडीस गेले.

श्री. नानासाहेब कलेक्टर कचेरीत पुढे चिटणीस झाले होते. त्यांना तमाशाचा नाद असे. दासगणूच्या लावण्या त्यांच्या रसिक मनाला फार आवडत. त्यावरून प्रारंभी त्यांची ओळख झाली. पुढे तर ते परस्परांतील उच्चनीच दर्जाचे अंतर विसरून एकमेकांचे जिवाभावाचे मित्र बनले. नानासाहेब चांदोरकर हे साईबाबांचे एकनिष्ठ भक्त होते. बाबांना ते प्रतिईश्वर मानीत. महिन्यांतून दोनतीनदां तरी शिरडीस बाबांच्या दर्शनास गेल्यावांचून त्यांना चैन पडत नसे. त्यांनीच ‘गणपतराव ! अरे एकदां तरी शिरडीस चल’ असें सारखें पाठीस लागून श्रीदासगणूना प्रथम शिरडीस नेले. वरिष्ठ अधिकारावरील माणसांच्या इच्छेला अगदीच नकार देणे इष्ट नाही, याच भावनेने सुमारे १८९६ सालीं प्रथम दासगणू शिरडीस साईबाबांच्या दर्शनाकरतां गेले. आरंभीं श्रीसाईबाबांविषयीं दासगणूना फारसा आदर वाटला नाही. केवळ बाह्यांगावर भुलणे वा लोकांच्या सांगण्यावर विश्वास ठेवून गतानुगतिक होणे, हें दासगणूच्या स्वभावांतच नाही. त्यांना स्वतःला एखादी गोष्ट पटेल, अनुभवास येईल तरच ते ती मानीत. त्यांच्या निष्ठावंत श्रद्धेला बुद्धिवादाचे अधिष्ठान आहे. श्रीसाईबाबांशी त्यांचा परिचय जसजसा वाढत गेला, त्यांच्या त्रिकालज्ञानाचा प्रत्यय आला, तसेतशी श्रीसाईबाबा ही अलौकिक विभूति आहे, याची साक्ष पद्मन बाबांच्या चरणीं दासगणूची निष्ठा स्थिरावली. या निष्ठेला शेवटीं तर—

शिरडी माझै पंढरपुर ।
साईबाबा रमावर ।
शुद्ध भक्ति चंद्रभागा ।
भाव पुंडलीक जागा ॥

असें मानण्याइतके उज्ज्वल स्वरूप प्रात झाले.

श्रीसाईबाबांनीं एक दिवस नानासाहेब चांदोरकरांना म्हटले, “नाना सगळ्या संतमंडळीना जेवायला बोलीव. सगळी सिद्धता चांगली कर. आणि आपल्या या गणूवर सर्व संतांना बोलावण्याचे काम सोपीव. तो आणलील बोलावून सगळ्यांना. एवढं कर बरं का गणू ! तुझें लई कल्याण होईल !” याचा आभिप्रेत गूढार्थ असा कीं, संतकवि महीपतीनें आपल्या भक्तलीलामृतादि ओवीवद्द ग्रंथांतून संतांचीं चरित्रे काव्यमय भाषेत गायिलीं आहेत, तशीं दासगणूनीं वर्णावीं. ही आज्ञा दासगणूनीं मानली. त्यांनी संत चरित्रे लिहिण्यास प्रारंभ केला.

श्रीसाईबाबांच्या आजेप्रमाणे संतचरित्रे लिहिण्यास प्रारंभ झाल्यानंतर श्रीदासगणू बाबांच्या दर्शनाकरतां वरेच वेळां जात असत. श्रीसाईबाबांविषयीं त्यांच्या मनांत आतां आदरभाव उत्पन्न झाला होता. श्रीसाईबाबांचहि दासगणूवर फार प्रेम होते. पुष्कळ लोकांवर बाबा कधीं कधीं फार रागावत, शिव्या देत, मारहाण करीत. दासगणूवर मात्र ते रागावल्याचे कोणी कधीं पाहिले नाहीं. बाबांनीं नरसिंहाचा अवतार धारण केला कीं इतरांचा थरकांप होई. मदिदीची पायरी चढण्याचाहि कोणाला धीर होत नसे. दासगणू तशाहि स्थिरीत जवळ जाऊन नमस्कार करीत. बाबांनीं यांना पाहिले

की त्यांचा राग नाहीसा होई व ते त्यांच्याशी हितगुज करू लागत. ‘नोकरी सोडून दे रे गणू’ असा सारखा आग्रह दासगणूना करण्यास साईच्चाबांनी सुरवात केली होती. दासगणू त्यांच्या दर्शनास आले की ते म्हणत, ‘गणू, नोकरी सोडून दे. अरे, आपण बूट पुसायला जन्मलों काय? आपण कोणाचे चाकर होऊ नये.’

दासगणू म्हणत, ‘बाबा, मला कुणाचा आधार नाही. ही नोकरी आहे म्हणून दोन प्रहरला गोळाभर अन्नतरीखायला मिळते. मी आतां फौजदारीच्या परीक्षेला बसलों आहे. यश मिळालें तर चढती होईल. तेव्हां ‘परीक्षेत उत्तीर्ण होशील’ असा आशीर्वाद देण्याचें सोडून ‘नोकरी सोड’ असा भलताच आग्रह कांचाबा?’

‘तू कशाचा परीक्षेत उत्तरतोस? माझें एक. नोकरी सोड. देवाला तुझी लई काळजी आहे.’

दासगणूनी हें बोलणे मनावर घेतले नाही. फौजदारीच्या परीक्षेच्चा अभ्यासा-

साठी असलेल्या पोलीस ऑफिसधील विषय त्यांनी कविताबद्ध केला. त्यामुळे पाठ करणे सोरै जाऊन सर्व विद्यार्थ्यांत दासगणूचा त्रिम पुष्कळ वर आला. अर्थातच दासगणू श्री. चांदोरकरांकडे जाऊन म्हणाले,

‘अहो नानासाहेब, मी नुसता उत्तीर्ण नव्हे तर पहिल्या वर्गांत आलों. बाबा तर म्हणाले होते पडशील म्हणून.’

पुढे बाबांनी यावर स्पष्टीकरण केले— ‘कागदावर पास होण्यांत काय अर्थ? फौजदारी मिळवशील तर खरा! माझं एक. नको या मोहांत पडूं. नोकरी सोड गणू!’

श्री. चांदोरकर म्हणाले, “गणपतराव, बाबांची आज्ञा मोडूं नको. तुझा जेवढा पगार आहे, तितके पैसे मी देईन तुला प्रत्येक महिन्याला. मग तर झाले?”

तरी दासगणूनी तिकडे दुर्लक्ष केले. इतकेच नव्हे तर ते शिरडीस जाण्याचेहि टाळूं लागले. एकदां गुन्ह्याच्या तपासाकरतां जात असतांना शिरडीवरून रस्ता होता. पण तो चुकवून आडरस्त्यानें जात असतांहि

ए. आर. सावंत ऑन्ड ब्रदर्स

३६३, मंगळदास मार्केट समोर, मुंबई नं. २.

ARSIA
PRODUCTS

✽ होजियरी ✽ तयार कपडे ✽ फर्निशिंग फैब्रीक्स

व इतर सर्व तज्ज्ञेच्या कापडाचे व्यापारी

रिटेलर्स व होलसेलर्स टे. नं. २२८४४

बाबांची अकस्मात् भेट झाली. ते म्हणाले,
“गणू ! किती तोड चुकविशील ? बप्या
बोलानें नोकरी सोडून दे. ऐकलें नाहीस
तर मागाहून पस्तावशील बरें ! ”

बाबांच्या या बोलण्यावर कांहीच उत्तर
न देतां त्यांना नमस्कार करून दासगणू
पुढे निघून गेले.

या गोष्टीला कांही महिने लोटले.
बाबांचें बोलणें स्मरणांत राहिलें नाही.
पण एकदां कठीण प्रसंग ओढवला.
श्रीनरसिंगजी महाराजांची चरित्रविषयक
माहिती मिळविण्याकरतां दासगणू नेवाशा-
हून आकोटास गेले होते. अधिकृत रजा
अर्थातच नव्हती. नेहमींसारखे फिरतीवर
असत्यानें परभारेच गेले होते.

इकडे त्यांच्या अधिकारक्षेत्रांतील
नेवाशाजवळच्या सातेगांव भालगांव येथें
मोठा दरोडा पडून त्यांत गांवांतील
मारवाडी ठार झाला. सोनें, चांदी, रोख
रूपये मिळून सात आठ हजारांचा माल
चोरीस गेला. पोलिसांची धांवपळ सुरु
झाली. जमादार मात्र ठाण्यावर नाहीं
हें पाहून इन्स्पेक्टर वॉर्डनसाहेब रागानें
लाल झाला होता. ‘जमादार कोठे गेला ?’
कां गेला ? कोणाच्या परवानगीनें गेला ?’
याची चौकशी त्यानें सुरु केली. दास-
गणूंच्या हाताखालीं एक सुसलमान
शिपाई ‘अडली’ म्हणून होता. त्यानें
चहाडी केली की ‘जमादार बेलपूर
स्टेशनवरून गाडीत बसून कोठे तरी गेले.
त्यांनी आपलें घोडें निपाणी वडगांवच्या
कुलकण्यांकडे ठेवलें आहे.’

कुलकण्यांच्या येथें शोध करण्यास
पोलीस आले असतांना, त्या चतुर गृह-

स्थानें दासगणूंची पोलिस डायरी व इतर
सरकारी कागद पत्रांचें दफ्तर बळदांतील
अडगळीत टाकून दिलें व चौकशीस
आलेल्या अधिकाऱ्यास सांगितलें कीं,
“गणेश दत्तात्रय येथें आला होता. हें
घोडे त्याचेंच आहे. पण माझे पैसे
त्याच्याकडून येणे असत्यानें मी हें घोडे
ठेवून घेतलें. त्याचें बाकीचें सामान त्यानें
कोठें ठेवलें तें मला माहीत नाही.”

चौकशीला आलेले पोलीस यानंतर
परत गेले.

अकोटाहून माघारी आत्यावर कुल-
कण्यानें दासगणूंस दरोडयाची सर्व हकी-
कत सांगितली. तो म्हणाला, “गणपतराव,
आतां कसें होईल ? वॉर्डनसाहेब संतापला
आहे. तुमच्याविषयीं त्याला भलताच
संशय आलेला दिसतो.”

“परमेश्वर करील तें खरें” असें
उत्तर देऊन दासगणू घोडे घेऊन बाहेर
पडले. आतां कांहीं तरी बनाव केला
पाहिजे, या विचारानें ते कापूस वडगांवांस
जाण्यास निघाले. रस्त्यानें जातांना श्रीसार्व
बाबांनीं दिलेली ताकीद त्यांना आठवली.
बाबांची अवज्ञा केल्यानेंच हें संकट आप-
णांवर कोसळलें आहे, असें वाढूं लागलें.
वाटेंत गोदावरी लागली. तेथें दासगणू
येऊन पौऱ्यले. रात्रीचा एकदीड वाजला
असेल. नदींत उभे राहून दासगणूंनीं
ओंजळींत पाणी घेतलें व शिरडीकडे तोड
करून ते म्हणाले, ‘बाबा ! यांतून सुखरूप
पार पडलें तर मी नोकरी सोडीन. याला
गंगामार्हाचीच साक्ष.’ असें म्हणून त्यांनी
पाणी सोडलें आणि ते पुढे निघून गेले.
रात्री अंधारांत रस्ता नीट दिसत नव्हता.

घोडे रस्ता चुकलें आणि कापूस वड गांवास न येतां तें भामाठाण बादाठाणास आलें.

हे गांव मोंगलाईतील असून येथील भिळांनीच दरोडा घातला होता. पहांटेच्या सुमारास घोडे गांवाजवळ आलें, दरोडेखोर शेकोटी करून गप्पा मारीत होते. मालाच्या वांटणी संबंधी त्यांचा वाद चालला होता.

‘मी मारवाड्यावर घाव घातले म्हणून माझा वांटा मोठा !’ ‘मी पेट्या पळ-विल्या म्हणून माझा वांटा मोठा !’ असें ते भांडत होते.

जवळ आलेल्या दासगणूनी जरा लक्ष देऊन तें ऐकतांच सर्व परिस्थिति त्यांच्या लक्षांत आली. ‘या चावडींत उत्तरुं का ?’ असें त्या भिळांनांच विचारून ते सहज आल्यासारखे शेकोटी-जवळ आले. धीर मोठा यांत शंकाच नाही. दासगणूनी आपण वाटसरू असल्याचें भिळांना सांगितलें. ‘माझें शिंगरुं हरवले ! आतां काय करावे ? कसें सांपडेल कुणास ठाऊक !’ असें त्यांनी म्हटलें तेव्हां त्यांपैकीं एकानें सांगितलें, “इथल्या अभिनाला कळवा.” दासगणू म्हणाले, “मी नवर्खा-मला अभिनाकडे घेऊन चलतोस का ? तुला कांदीं दे ईन.”

त्या भिळाबरोबर जाऊन दासगणूनी अभिनाची गांठ घेतली. सर्व परिस्थिति त्याला सांगितली. गुन्हा पकडण्याचें सर्व श्रेय आपणांसच मिळेल असें त्याला निश्चयानें सांगितलें. त्याप्रमाणे अभीन मदतीस आला व थोड्याच वेळांत बहुतेक सर्व आरोपी मुद्देमालासकट पक-

डले गेले. इकडे वॉर्डनच्या देखरेखीखाली गुन्ह्याच्या तपासाची धामधूम चालू होती. दासगणूनीं अभीनास विनंती केली की ‘आमचा साहेब येथून जवळच आहे. तरी कृपा करून हे आरोपी व हा मुद्देमाल त्यांस दाखवा. मग सर्वांसह आपण ठाण्यावर जाऊ. पुढे कायदेशीर रीतीनें व्यवस्था होईल.’ अभिनानें तें मान्य केलें. वॉर्डन साहेबापुढे येतांच तो प्रथम दासगणूवर खूप संतापला. पण आरोपी व मुद्देमाल पुढे केल्यानें त्याचा राग जाऊन तो प्रसन्न झाला. दासगणूच्या नोंदवहीवर त्यानें फार चांगला शेरा दिला. ‘आधी रिकामी होईल ती पहिली वरिष्ठ जागा इतरांच्या आधीं यास द्यावी,’ असें त्यानें लिहिलें. याप्रमाणे दासगणू संकटमुक्त झाले.

बढतीची अशा उत्पन्न झाल्यावर नोकरी सोडणें जिवावर येणे स्वाभाविकच होतें. शिरडीस आल्यावर बाबांनीं त्यांना हट्केलच. ‘गणू, गंगेत शपथ कुणी वाहिली नोकरी सोडीन म्हणून ? अजून तरी डोळे उघड’ पण दासगणूनी तिकडे दुर्लक्ष केलें !

पुढे एका प्रसंगांत दासगणू खरोखरीच कायद्याच्या कचाट्यांत सांपडण्याची वेळ आली. गुन्ह्याच्या तपासासाठी आरोपीस वागवितांना, मुळांत अनैतिक नव्हे, पण कायद्याच्या कक्षेबाहेरचें वर्तन झालें. हितशत्रूंनीं या संधीचा फायदा घेऊन काहूर उठविलें. शिक्षा होऊन नांवाला बद्दा लागतो की काय, अशी भीति उत्पन्न झाली. श्रीदासगणू त्वरेने शिरडीस गेले व बाबांना म्हणाले,

“मागच्या प्रकरणी माझ्याकडे चूक असूनहि मला वांचविलेंत आणि आतां मी निरपराधी असूनसुद्धां शिक्षा देवविणार काय? तुमच्या पायाशपथ सांगतों—डाग न लागतां सुटलों तर लगेच नोकरी सोडीन.”

बाबांच्या कृपेने खरोखर तसे घडले. चौकदीत दासगणू पूर्ण निर्दोष ठरले.

यानंतर मात्र दासगणूनी नोकरी सोड-प्याचा निश्चय करून राजिनामा पाठविला. राजिनामा दोन तीन महिने संमतच होईना. वारष साहेबाने संमक्ष बोलावून “वेड्या-सारखें करून नको, अजून राजिनामा परत घे. फकिराच्या नार्दी काय लागलास? आपल्या पुढच्या आयुष्याचा कांही विचार करशील की नाहीं? ” इत्यादि सांगून समजूत घाल-प्याचा पुष्कळ प्रयत्न केला. सेही, सोबत्यांनीहि तीव्र विरोध दर्शविला. पण कशाचाहि उपयोग झाला नाही. करारी माणसाचा विचार ठेरेपर्यंत अवकाश असतो. एकदां निश्चय झाल्यावर मग त्याला मागें वळविणे हें धबधब्यावरून.

कोसळणाऱ्या प्रवाहाला मागें फीर म्हणून सांगण्यासारखेंच आहे.

नोकरी सोड्हून दासगणू शिरडीस आले. नोकरी सोडली. आतां आपले पुढें काय? ही विवंचना मागें होतीच. त्यांना काळजी लागलेली पाहून श्रीसाईबाबा म्हणाले, ‘गणू देव पाठीराखा असतांना चिंता कसली करतोस? नांदेडाकडे जा. तेथें मी तुझी सर्व व्यवस्था केली आहे! ’

‘बाबा हें नांदेड कोणतें? पुण्याकडचे का?’

‘छे! ते नाही. व समत नांदेड तिकडे जालन्याच्या खाली आहे. तिकडे जा.’ श्रीसाईबाबांची आशा शिरसावंद्य मानून दासगणू महाराज प्रथमच मोंगला-ईत आले. त्यांचा ‘संतकवि’ असा जो लौकिक झाला तो याच प्रांतांत.

(श्री. अ. दा. आठवले यांच्या ‘संतकवि श्रीदासगणू महाराज’ या चरित्रग्रंथावरून)

॥ श्री साईनाथ प्रसन्न ॥

भास्कर लक्ष्मण नार्वेकर

नवीन फँशनप्रमाणे, सोन्या-चांदीचे, कल्चर मोत्यांचे दागिने तयार मिळतील व ऑर्डरप्रमाणे तयार करून दिले जातील. तसेच श्री. साईबाबांचीं सोनें-चांदीचीं लॉकेट्स् व चांदीचे तयार फोटो मिळतील. एक वेळ भेट देऊन खात्री करा. सुंदर फँशनेबल दागिने तयार करून घ्या.

रामलालाची लोकविलक्षण लीला !

श्रीरामकृष्ण परमहंसांच्या खोलीमध्ये प्रभु रामचंद्राची एक बालमूर्ति होती. त्या मूर्तीचे नांव रामलाला. ही मूर्ति त्यांना मिळाली तो प्रकार अत्यंत अपूर्व आणि सामान्य संसारी माणसांचा विश्वास न बसण्यासारखा होता. स्वामी शारदानंदांनी आपल्या ‘श्रीरामकृष्ण लीलाप्रसंग’ या चारित्र-अंथांत ही कथा विस्तारानें वर्णन केली आहे...त्या मनोवेधक कथेचा गोषवारा स्वामी शारदानंदांच्याच शब्दांत पुढे दिला आहे.....

एके दिवशी जटाधारी या नांवाचा एक रामायत पंथी साधु दक्षिणेश्वरी आला. त्याच्याजवळ रामचंद्राची बालमूर्ति होती. त्या मूर्तीची पुष्कळ दिवसपर्यंत अत्यंत उत्कट भक्तीने पूजा केल्यामुळे त्याचे मन श्रीरामचंद्रचरणी तन्मय होऊन गेलेले असे. श्रीरामचंद्राची प्रकाशमय बालमूर्ति आपल्या समोर खरोखरीच आविर्भूत होऊन आपली पूजा ग्रहण करीत आहे असें दर्शन त्याला दक्षिणेश्वरी येण्याच्या आर्धीच अनेकवेळां झालेले होतें. त्याची भक्ति व अभ्यास हीं वाढत गेलीं, तसेतशी रामचंद्राची बालमूर्ति आपल्याजवळ सदा सर्वकाळ वागत असते, असें त्याला दिसू लागले.

रामलालाच्या सेवेमध्ये सदैव गद्दन गेलेल्या जटाधारीने आपल्याला रामचंद्राच्या बालमूर्तीचे दर्शन होते, हे कोणाजवळहि बोलून दाखविले नव्हते. तो सदोदित श्रीरामचंद्राच्या मूर्तीचे भजन पूजन करण्यांत तन्मय होऊन गेलेला आहे, एवढे फक्त इतर लोकांना दिसत असे. परंतु श्रीरामकृष्णांनी मात्र जटाधारीला पाहतांच त्याचे हे रहस्य जाणले. त्यामुळे त्यांच्या मनांत जटाधारीबद्दल विशेष ओढा उत्पन्न होऊन त्यांनी त्याला लागणाऱ्या साऱ्या वस्तूंची व्यवस्था केली. दररोज ते

त्यांच्या जवळ बसत आणि त्याची पूजा लक्षपूर्वक पाहात. रामचंद्राच्या त्या बाल-मूर्तीविषयीं श्रीरामकृष्णांच्या अंतःकरणांतहि अपूर्व प्रेमाचा जिव्हाळा निर्माण झाला आणि सदैव ‘रामलाला’च्या सहवासांत राहण्यांत त्यांना स्थळकाळाचे भान राहिनासे झाले !

आपली कुलदेवता श्रीरघुवीर हिंदी यथाविधि पूजाअर्चा आपल्याकडून व्हावी म्हणून श्रीरामकृष्णांनी लहानपणींच राम-मंत्र घेतला होता. परंतु आतां श्रीराम-चंद्राच्या त्या बालमूर्तीविषयीं त्यांच्या हृदयांत वात्सल्यभाव निर्माण झाल्यामुळे जटाधारीकडून तो मंत्र यथाविधि पुन्हा घेण्याची उत्कट इच्छा त्यांच्या मनांत उत्पन्न झाली. जटाधारीने आनंदाने या गोष्ठीला संमति दिली आणि श्रीरामकृष्ण रामलालाच्या चिंतनांत तद्रूप होऊन गेले.

त्यावेळची हकीकत वर्णन करीत असतांना श्री रामकृष्ण सांगत असतः—

“जटाधारी बाबाजी रामलालाचीं अनेक दिवसांपासून सेवा करीत असे. तो जेथे जाई तेथे रामलालाला आपल्यावरोबर नेत असे. जी कांही भिक्षा त्याला मिळे तिचा तो प्रथम रामलालास नैवेद्य दाखवी. त्याला प्रत्यक्ष असें दिसे की रामलाला आपला नैवेद्य खात आहे अथवा एखादा पदार्थ मागत आहे,

अथवा आपल्याला फिरायला न्या म्हणत आहे, अथवा अशाच एखाद्या गोष्टीचा हड्ड घरून बसला आहे ! या रामलालाच्या सेवेत जटाधारी निमग्न राहून त्या आनंदांत स्वतःचैं देहभानहि विसरून गेलेला असे. रामलाला या सर्व गोष्टी करीत आहे असें मलाहि दिसे, म्हणून मग मीहि रात्रंदिवस बाबाजीजवळ बसून रामलालाच्या लीला बघत असें !

‘जसजसे दिवस जाऊ लागले तसेतशी रामलालाचीहि माझ्यावर प्रीति वाढऱ्यालगली ! जोंपर्यंत मी बाबाजीजवळ बसलेला असें, तोंपर्यंत रामलालाहि तेथें चांगला असे, नीट हैसेने खेळे, मजा करी. पण मी उठून आपल्या खोलीकडे निघून आलेंरे आलें की, रामलालानें माझ्या मागोमाग घांब घेतलीच ! माझ्यामागें येऊं नको, असें त्याला कितीहि परोपरीनें सांगितलें तरी तो ऐकतच नसे. प्रथम प्रथम वाटे की हा सारा माझ्या भ्रमिष्ट डोक्याचा खेळ असावा. मला असें दिसे-अगदीं तुम्ही सरेजण मला जितके स्पष्ट आतां दिसत आहांत तितके स्पष्ट मला असें दिसे की, रामलाला कधीं माझ्या पुढें, तर कधीं माझ्या मागें असा नाचत नाचत माझ्यावरोवर येत आहे ! एखादें वेळीं मांडीवर बसण्याचाच तो हड्ड धरी. बरै, एखाद्या वेळीं त्याला चांगला मांडीवर घ्यावा तर मग त्याची सारखी खालीं उतरायची घाई होई ! कांहीं केल्या तो मांडीवर बसत नसे. खालीं उतरला रे उतरला की त्याने उन्हांत धूम ठोकलीच. कांट्याकुट्यांत जाऊन फुलेच तोड, गंगेत जाऊन बुड्याच मार, हा असला त्याचा खेळ चालायचा ! त्याला किती सांगावै—‘बाळ, उन्हांत फिरू नये, पायाला फोड येतलि; बाळ, इतके पाण्यांत डुंबूं नये, थंडी होईल !’ पण ऐकतो कोण ? जसें कांही हैं सारे

मी दुसऱ्याच कोणाला सांगत आहे अशा रीतीनें दुर्लक्ष करावै, असें होत असे. फार तर उगीच एखाद्या वेळीं त्यानें त्या आपल्या कमलपत्रासारख्या सुंदर नेत्रांनी माझ्याकडे टक लावून पाहावै आणि खदखदा हंसावै झाले ! त्याचा अवखलपणा आपला चालूच ! मग मात्र मला खराच राग येई आणि मी म्हणें, थांब, आतां तुला घरून असा मार देतों की, तुला जन्मभर त्याची चांगली आठवण राहील, असें म्हणून त्याला उन्हांतून नाहीं-तर पाण्यांतून ओढून खोलींत न्यावै आणि त्याला खोलींतच बसवून ठेवावै. पण तरी काय ? त्याच्या खोड्या आपल्या सुरु असायच्याच ! मग मात्र त्याला एखाद दुसरी चापट मारावी. असा मार बसला कीं लगेच त्याचे डोळे पाण्यानें भरून येत आणि केविलवाण्या मुद्रेनें तो माझ्याकडे पाही. त्याचें तें केविलवाणें तोंड पाहिलें म्हणजे मात्र मनाला फार दुःख होई आणि त्याला मांडीवर घेऊन त्याची समजूत घालून मी त्याला उगी करी !

‘एक दिवसे मी खान करायला निधालों. त्यानेहि हड्ड घरला की मी येतों ! मग काय करणार ? त्याला आपल्यावरोवर घेऊन गेलों झाले ! पण नदीवर गेल्यावरोवर त्यांने एकदां नदीत जी उडी टाकली, तो कांहीं केल्या मग बाहेरच यायला तयार होईना ! त्याला किती सांगून पाहिले पण कांहीं नाही. त्याचें आपलें डुंबणें सुरुच. मग राग येऊन मी नदीत उतरलों आणि त्याला पाण्यांत दडपून म्हणालों.

‘आतां डुंब कसा डुंबतोस तो ! मधांपासून जसें थैमान मांडलें आहेस ! आणि काय सांगू-त्याचा प्राण कासावीसि होऊन तो एकदम पाण्यांतून ताडकन् उभा राहिला आणि धापा टाकूं लागला. तेव्हां त्याची ती अवस्था

पाहून माझ्या डोळ्यांत पाणी आले आणि ‘अरेरे ! मी चांडालानें हें काय केले !’ असें म्हणत त्याला पोटाशीं घरून मी नदीतून त्याला बाहेर घेऊन आले.

‘आणखी एक दिवस, असेच त्याच्यासाठी मनाला जे काय कष्ट झाले आणि मी किती वेळ रडलों तें सांगतां सोये नाहीं. त्या दिवशीं त्यानें असाच कांहीं हड्ह घेतला म्हणून त्याची समजूत करण्यासाठी मी त्याला थोड्येसे पोहे न निवडतांच खायला दिले. थोड्या वेळानें पाहतों तों त्या पोह्यांतल्या फोलकटांनीं त्याची ती सुकुमार जीभ चिरली होती ! हें बघून मला ब्रह्मांड आठवले. मी त्याला मांडीचर घेऊन बसलों आणि गळा काढून रडायला सुरुवात केली. हाय हाय ! ज्याच्या तोंडाला इजा होऊं नये म्हणून कौसल्या मातेनें नेहमीं काळजी व्यावी, आणि दूध, लोणी असले मऊ मऊ पदार्थांच खाऊं घालावे, त्याच्या तोंडांत त्या दिवशीं तसले ते दारिद्री पोहे भरतांना मला चांडालाला एवढा संकोच वाटला नाही.....’

हे बोलतां बोलतां श्रीरामकृष्णांचा तो त्यावेळचा शोक पुन्हां उसळला आणि आमच्यासमोर गळा काढून, ते एवढ्यानें ओकसाबोकर्सीं रङ्ग लागले की, त्याच्या त्या दिव्य प्रेमाचा लवलेशाहि आम्हांला समजला नाही तरी, आमचे डोळे पाण्यानें भरून आले !

मायाबद्ध आम्ही माणसें, रामलालाच्या या गोष्टी ऐकून स्तंभित आणि हत्कुद्ध होऊन गेलों. भीतभीत आम्ही खोलींतल्या रामलालाच्या त्या मूर्तीकडे पाहिले—म्हटले आपल्यालाहि श्रीरामकृष्णांसारखे कांहीं दिसतें की काय ! पण छेः ! कुठे

कांहीं नाहीं ! आणि कांहीं दिसेल तरी कसें ? रामलालावरचे श्रीरामकृष्णांचे प्रेम आमच्यापाशीं कुठे होतें ? श्रीरामकृष्णांसारखी भावतन्मयता आमच्यासध्ये कुठे आहे कीं जीमुळे आमच्या या चर्मचक्षुंना रामलालाची जिवंत मूर्ति दिसावी ? आम्हांला तर त्या मूर्तीवांचून कांहींच दिसत नाहीं आणि त्यामुळे मनांत मात्र असें आले कीं, रामकृष्ण सांगतात तसें खरोखरीच घडले असेल काय ?

संसारांतील सर्व विषयात आमची हीच स्थिति होत असते आणि संशय पिशाच्च सदैव आमच्या मानगुटीला बसलेले असतें. अविश्वास-सागरांत आपण सरे सदैव गटंगाळ्या खात असतों. हेच पहाना-ब्रह्मश ऋषीनीं सांगितले—‘सर्व खलु इदं ब्रह्म नेह नानास्ति किंचन—’ जगामध्ये एक सच्चिदानन्द ब्रह्मावांचून दुसरी कोणतीहि वस्तु नाहीं; जगांत दिसणारे नाना पदार्थ व नाना व्यक्ति यांपैकी एकहि वास्ताविक सत्य नाहीं.’ आम्ही मनांत म्हणतों ‘असेलहि कदाचित्’ मग संसाराकडे आम्ही अगदीं तीक्ष्ण दृष्टीनें पाहूं लागतों ! पण काय ? एकमेवाद्वितीयम् अशा त्या ब्रह्मवस्तुचा नामगंधहि कुठे आम्हांला आढळून येत नाही ! आम्हांला दिसतें फक्त लंकूड, माती, घरदार, माणसें, जनावरे, नाना तज्जेचे व रंगाचे पदार्थ, हेच सरें ! हें पाहून मग मनांत येते—ऋषी भांगविंग तर प्याले नसतील ! नाहीं तर असला हा विलक्षण सिद्धान्त त्यांनी कसा सांगितला असता ? पण ऋषी यावर पुन्हा म्हणतात, ‘बाबांनो, असै नव्हे. अगोदर तुम्ही कायावाचामनानें संयम आणि पवित्रता यांचा अभ्यास करा. आपले चित्त स्थिर करा. म्हणजे मग

आम्ही काय म्हणतो हैं तुम्हांला नीट समजून येईल...’ यावर आम्ही म्हणतो की, ‘कृष्णांनो! या पोटाच्या विवंचनेपुढे आणि इंद्रियांच्या झगड्यापुढे आम्हांला हैं सगळे करायला फुरसत कुठे आहे? बरे समजा, तुमचे म्हणणे ऐकून आम्ही ब्रह्म-प्रातीच्या मागें लागले आणि त्याची प्राप्ति झालीच नाही तर तुमचा तो अनंत आनंद आणि शांति वौरे नुसत्या कवि कल्पनाच ठरायच्या; मग धड हेहि नाहीं नि धड तेहि नाहीं अशी आमची त्रिशंकुसारखी केविलवाणी गत व्हायची! हे! कृष्णांनो, तुम्हीच आपले त्या अनंत आनंदाचा आस्वाद घेत खुशाल राहा! आम्हांला हैं रूपरसादि विषयांपासून मिळणारे थोडेबहुत सुख आहे तेच पुरे! उगीच भलत्या फंदांत आम्हांला पाहूं नका आणि आमच्या या सुखाची माती करूं नका!’

ही संशयवृत्ति असतांना रामलालाच्या लीलांच्या गोष्टीवर आमचा विश्वास बसावा कसा? असो!

रामलालाच्या अशा प्रकारच्या अद्भुत कथा सांगतां सांगतां श्रीरामकृष्ण म्हणत.

“पुढे पुढे असें होऊं लागले की बाबाजींनी नैवेद्य तयार करून किती तरी वेळ वाट पहावी, पण रामलालाच्या पत्ताच नाही. जटाधारी बाबाजीला यामुळे फार वाईट वाटावें आणि शोध करीत त्याने माझ्या खोलीत येऊन पहावें तो इथे आपला रामलाला खुशाल आनंदांत खेळत बसला आहे असें त्याला आढळून यावें! तेव्हां अभिमानाने बाबाजी त्याला खूप बोले. म्हणे ‘अरे मी केव्हांचा नैवेद्य करून तुला जेऊं घालण्यासाठी तुझी वाट पाहात

आहें आणि तुं आपला इथे खुशाल खेळत बसला आहेस का? हीच तुझी रीत आहे! मनांत येईल तें करावें! तुला दया-माया कांही आहे का? आईबापांना टाकून वनांत गेलास, बाप विचारा तुझ्या नांवाने धाय मोकळीत मरण पावला, तरी सुद्धां तुं परत फिरला नाहींस की मरणापूर्वी त्याला दर्शन दिलें नाहींस! ’ बाबाजी असें पुष्कळ पुष्कळ बोले आणि मग त्याचा हात पकडून त्याला ओहून नेई आणि जेऊं घाली! हा असा प्रकार खूप दिवस चालला होता. रामलाला मला सोहून जाईना आणि बाबाजीलाहि त्याला इथे टाकून निघून जाववेना!

“पुढे एक दिवस, बाबाजी एकाएकीं माझ्याकडे येऊन डोळ्यांत पाणी आणून मला म्हणाला, ‘रामलालाने मला जसें पाहिजे होतें तसें दर्शन दिलें. माझ्या अंतःकरणाची तळमळ त्याने आज पूर्ण शांत केली. आतां मला कसलेहि दुःख नाहीं. तुम्हांला सोहून माझ्याबरोबर येण्याची रामलालाची इच्छा नाहीं. तुमच्याजवळ तो आनंदांत आहे व खेळत आहें हैं पाहून मला आनंद आहे. कुठे का तो राहीना, आनंदांत असला म्हणजे झाले. म्हणून मी त्याला आतां तुमच्या जवळ ठेवून दुसरीकडे निघून जाणार आहे. तुमच्यापाशीं तो सुखी आहे याचे चिंतन करून मी आनंदांत दिवस घालवीन.’ असें म्हणून रामलालास मजकडे देऊन जटाधारी बाबाजी निघून गेला. तेव्हांपासून रामलाला इथेच आहे.”

अशी ही रामलालाच्या लोकविलक्षण लीलेची अद्भुत कथा आहे.

श्रीरामचंद्राची अखंड विरोधी भक्ति करणाऱ्या रावणाची पूर्वकथा आज सर्वांना ठाऊक असेलच असें नाही. ही मनोवेधक कथा अध्यात्मरामायणावरून येथे दिलेली आहे....

रावणाची गोष्ट

पूर्वी कृतयुगामध्ये पुलस्त्य या नांवाचा एक ऋषि होऊन गेला. तो ऋषि मोठा विद्वान् होता. तो एकदां मेरुपर्वतावर तपश्चर्या करण्यासाठी गेला आणि तेथें असुणाऱ्या तृणबिंदु नांवाच्या एका ऋषीच्या आश्रमांत राहून तपश्चर्या करून लागला. तृणबिंदूचा तो आश्रम अत्यंत रमणीय असल्यामुळे स्वर्गातील देव, गंधर्व, सिद्ध इत्यादि देवगणांच्या कन्या त्या आश्रमांत खेळायला येत असत. कधी कधी त्यांच्यापैकीं कित्येक कन्या तेथें नृत्यहि करीत असत. त्यांच्या या धांगडधिंग्यामुळे पुलस्त्याच्या तपाला विघ्न येऊ लागले. एके दिवशी त्याला त्या कन्यांचा फार राग आला आणि त्यांना तो म्हणाला, “खबरदार राहा ! यापुढे जी कोणी माझ्या हृषीसमोर येईल ती गरोदर राहील !” ऋषींचें वचन ऐकून त्या कन्या धावरल्या आणि त्यांनी त्या आश्रमांत जाण्याचें अजिबात सोडून दिले.

तृणबिंदु हा राजर्षि होता. त्याला एक कन्या होती. पुलस्त्य ऋषीनें दिलेला शाप

तिला ठाऊक नव्हता. त्यामुळे एके दिवशी ती निर्भय मनानें त्याच्या समोर गेली. तिची त्याच्याशी नुसती नजरानजर झाली मात्र आणि ती कन्या गरोदर राहिली !

तृणबिंदूला सर्व प्रकार समजातांच त्यानें ती कन्या पुलस्त्याला देऊन त्या दोघांचा विवाह करून दिला. नंतर ती आपल्या पतीची पातिक्रत्य धर्मानि सेवा करून लागली असतां पुलस्त्यानें प्रसन्न होऊन तिला सांगितले, “तुझ्या उदरांतील गर्भापासून जो पुत्र तुला होईल तो मोठा ज्ञानसंपन्न होईल.”

कुबेराचा जन्म

नंतर योग्यवेळीं ती प्रसूत होऊन तिला मुलगा झाला. त्याचें नांव विश्रवा असें ठेवले. हा विश्रवा मोठा वेदवेत्ता आणि ज्ञानसंपन्न झाला. त्यामुळे लोकामध्ये त्याची खूप कीर्ति पसरली. त्याची योग्यता पाहून भारद्वाज ऋषीनीं आपली मुलगी त्याला दिली. भारद्वाज ऋषीच्या या

कन्येला एक पुत्र झाला. त्याचें नांव वैश्रवण. कुबेर असेहि त्याचें दुसरें नांव होतें. कुबेर हाहि आपल्या पित्याप्रमाणे सर्व लोकांना आवङ्ह लागला. त्रैलोक्यांतील सर्व द्रव्य आपल्यापाशीं असावें अशी महत्त्वाकांक्षा या कुबेराच्या मनांत उत्पन्न झाली. त्यानें त्यासाठी कडक तपश्चर्या केली. त्याच्या तपश्चर्येने ब्रह्मदेव संतुष्ट झाला आणि त्याने कुबेराला हवा असलेला वर दिला. त्या वराच्या योगानें जगांतील सारी संपत्ति कुबेरापाशीं आली. लोक त्याला धनेश म्हणूं लागले. प्रसन्न झालेल्या ब्रह्मदेवानें त्याच वेळीं कुबेराला पुष्पक नांवाचें विमानहि दिले. त्या विमानांत बसून कुबेर आपल्या पित्याकडे गेला आणि आपल्या वरप्राप्तीची व विमान प्राप्तीची सर्व हकीकत त्यानें त्याला सांगितली. नंतर तो पित्याला म्हणाला, ‘बाबा ! ब्रह्मदेवानें मला प्रसन्न होऊन वर दिला खरा, पण त्यानें मला राहाण्यासाठीं स्वतंत्र स्थान दिले नाहीं. जेथे मला इतरांपासून उपद्रव होणार नाहीं, असें एखादें निवेंध स्थान असेल तर मला दाखवा.’

हे ऐकून विश्रवा म्हणाला, ‘तूं म्हण-तोस तसें एक स्थान पाहण्यांत आहे. पूर्वी विश्वकर्म्यानें लंका या नांवाची एक नगरी राक्षसांसाठीं निर्माण केली आहे. त्या नगरीत कांहीं कालापूर्वी राक्षस राहात असत. पण ते उन्मत्त झाल्यामुळे विष्णूनें त्यांच्यावर स्वारी करून त्यांना तेथून हांकून लावले. विष्णूच्या भीतीनें ते सर्व राक्षस लंकेतून निघून गेले. ते सध्यां पाताळांत राहात असतात. ही लंका नगरी समुद्राच्या मध्यभागीं असल्यामुळे

जवळ जवळ शत्रूला ती आजिंक्य आहे. सध्यां ती रिकामी आहे. यासाठीं तूं तेथे जाऊन राहा. तेथें तुला कोणाचा उपद्रव होणार नाहीं.’

कुबेराला ही गोष्ट मानवली आणि तो लागलाच लंकेत राहावयास गेला.

सुमाली राक्षसाची योजना

याचवेळीं पाताळांत सुमाली या नांवाचा एक राक्षस राहात होता. तो मांसभक्षक असल्यानें मांसाच्या शोधासाठीं पृथ्वीवर आला होता. त्याच्याबरोबर त्याची कन्याहि होती. तिचें नांव कैकसी. ती कन्या अतिशय सुंदर होती. तो सुमाली राक्षस आकाशमार्गानें लंकेवरून जात असतां कुबेर त्याच्या दृष्टीस पडला. लागलीच त्याच्या मनांत एक कल्पना आली व तो आपल्या मुलीला—कैकसीला—म्हणाला,

‘मुली, तूं आतां चांगली मोठी झाली आहेस. पण मी नकार देईन या भीतीनें तुला मागणी घालण्यासाठीं कोणी येत नाही. तेव्हां तूं असें कर. तूं स्वतः विश्रवा ऋषींपाशीं जाऊन त्यांना वर. त्यांच्यापासून तुला जे पुत्र होतील ते या कुबेराप्रमाणे पराक्रमी होतील. तुझ्या या कृतीनें सर्व राक्षसकुलाचें कर्त्याण होईल.

पित्याची सूचना कैकसीला आवडली ती लागलीच विश्रावा ऋषीपाशीं गेली आणि त्याच्यासमोर लाजेने मान खालीं घालून उभी राहिली. ऋषीनीं तिला विचारले, ‘मुली तूं कोण ? इथं कां आली आहेस ?’

कैकसी म्हणाली, ‘तुम्ही सर्वज्ञ आहांत मी उघड सांगितलं पाहिजे असं नाहीं.

माझा हेतु आपण अंतर्जनानें ओळखलाच असेल.’

विश्रवा ऋषीने क्षणभर एकाग्र मन केल्यावरोवर तिच्या मनांत काय आहे हैं त्याच्या लक्षांत आले, तो कैकसीला म्हणाला,

तुझी इच्छा काय आहे हैं मला समजले. तुझ्या इच्छेप्रमाणे माझ्यापासून तुला पुत्रप्राप्ति होईल. परंतु तू भलत्याच वेळी माझ्याकडे आलीस ही मोठी चूक केलीस. ही संध्याकाळची वेळ असल्यामुळे तुला जे दोन पुत्र होतील ते महाभयंकर होतील.”

कैकसी म्हणाली,

“ महाराज आपल्यासारख्या मुनि श्रेष्ठापासून होणारे पुत्र हे भयंकर निपजतील हैं योग्य होईल काय ? ”

विश्रवा म्हणाला,

“ होय ही वेळ वाईट असल्यामुळे तसें होणारच. पण एक समाधानाची गोष्ट आहे. ती अशी की तुला जो तिसरा पुत्र होईल तो जरी जन्मानें राक्षस असला तरी देवांचा द्वेष न करतां तो भगवान् विष्णूची मोठ्या प्रेमानें भक्ति कराली व तो रामभक्त होऊन राहील.”

रावणाचा जन्म

विश्रवाऋषीने कैकसीर्णी विवाह केला. पुढे योग्य वेळी तिला पाहिला पुत्र ज्ञाला. त्याचें रूप फार भयंकर होते. त्याला दहा माना, दहा डोकीं आणि वीस हात होते. तो जन्माला आला तेहां मोठमोठे भूकंप ज्ञाले आणि विनाश सुचविणारे अनेक घोर उत्पात घडून आले. या मुलाचें नांव रावण.

त्यानंतर कैकसीला आणखी एक मुलगा ज्ञाला. त्याचें नांव कुंभकर्ण असें

ठेवले. त्याचा देह एखाद्या पर्वताप्रमाणे प्रचंड होता. त्याच्यामागून कैकसीला एक मुलगी ज्ञाली. तिचें नांव शूर्पणखा. तीहि आपल्या दोघां वडील भावांप्रमाणे भयंकर आणि दुष्ट होती. तिच्या पाठीवर बिभीषण जन्माला आला. तो मात्र दिसण्यांत सुंदर होता व त्याचा स्वभावहि अगदी शांत होता.

रावणाचें शरीरसामर्थ्य अचाट होते. तो लोकांना अतिशय त्रास देई त्यामुळे लोक रावणाला भीत असत. एखाद्या प्राण्याच्या शरीरांत निर्माण झालेला रोग जसा दिवसानुदिवस वाढत असतो, तसा तो दुष्ट रावण समाजामध्ये दिवसानुदिवस प्रवल होत चालला होता.

कैकसीला मत्सर

इकडे लंकेत राहिलेल्या कुबेराला कांही काळानें आपल्या पित्याच्या दर्शनाला जाण्याची इच्छा ज्ञाली. तो आपल्या पुष्पक विमानांत बसून विश्रवा ऋषीच्या आश्रमांत आला. त्याचें तेज, सौदर्य आणि तेज पुष्पक विमान कैकसीने पाहिले. तिला आपल्या सावत्र मुलाचा उत्कर्ष सहन ज्ञाला नाही. ती आपल्या मुलार्णी—रावणार्णी—गेली आणि त्याला म्हणाली, बाळ ! तो तुझा सावत्र भाऊ पाहिलास ना ? तो कसा तेजस्वी आहे ! तू कां नाही त्याच्यासारखा होत ? तू प्रयत्न करशील तर त्याच्या सारखाच पराक्रमी होशील.”

आपल्या सावत्र भावाची स्तुति ऐकून रावणाला राग आला. तो म्हणाला, “त्या कुबेराची तू एवढी प्रतिष्ठा कशाला सांगतेस ? मी कांही कमी नाही. मी

त्याच्याहूनहि अधिक सामर्थ्य संपादन करीन. पहा तर खरें! ही माझी प्रतिशाच आहे.”

रावणाची अघोर तपश्चर्या

अशी प्रतिशा केल्यावर रावणाने आपल्या भावांना बरोबर घेतले आणि ते तिघे तपश्चर्या करण्यासाठी गोकर्ण क्षेत्रांत गेले. तेथे रावणाने एकनिष्ठेने दहा हजार वर्षे तपश्चर्या केली. कांहीं न खातां निराहार राहून त्याने तप केले. एक हजार वर्षे ज्ञाली की आपले एक मस्तक कापून तो त्याचें अग्रीमध्ये हवन करीत असे! अशा रीतीने नऊ हजार वर्षे तप करून आपली नऊ मस्तके कापून त्याने ती अग्रीमध्ये अर्पण केली. पुढे आणखी एक हजार वर्षे पुरी ज्ञाल्यावर जेव्हां तो आपले दहावे मस्तक कापण्यास सिद्ध ज्ञाला ज्ञाला तेव्हां प्रसन्न होऊन ब्रह्मदेव वर देण्यास रावणापाशीं आला. त्यावेळी रावण ब्रह्मदेवास म्हणाला, ‘देव, नाग, यक्ष, देवता किंवा राक्षस अशांपैकीं कोणाच्याहि हातून मला मृत्यु येऊ नये. मी मनुष्याची पर्वा करीत नाही. यःकाश्चित माणसें ती! त्याच्या हातून मला मरण येणे शक्य नाहीं.’

ब्रह्मदेवाने ‘तथास्तु’ म्हणून त्याला वर दिला. नंतर तो रावणाला म्हणाला,

‘रावणा, तू मोठ्या साहसाने जी आपली नऊ मस्तके अग्रीला अर्पण केलीं आहेस, ती तुझीं मस्तके तुला पुन्हां पहिल्या सारखीं प्राप्त होतील. इतकेच नव्हे तर ती अक्षय होतील. म्हणजे ती जरी तुटलों तरी पुनः नवीं उत्पन्न होतील. तसेच तुला जें रूप ध्यावेसे वाटेल तेहि घेतां येईल.’

विभीषणानेहि रूप तपश्चर्या केली होती. त्याला ब्रह्मदेवाने अमरत्व दिले. कुंभकर्णची तपश्चर्याहि कडक ज्ञालेली होती. त्याला वर मागण्यास ब्रह्मदेवाने सांगितले. त्यावर तो म्हणाला,

‘देवा, जर तूं वर देणार तर मला एवढैच दे की, मला सहा महिनेपर्यंत एकसारखी गाढ झोंप लागावी आणि एक दिवस मला पोटभर खायला मिळावें !’

रावणाने लंका घेतली

आपल्या नातवाला उत्तम वर मिळाला ही हकीगत सुमाली राक्षसास कळतांच त्याला अतिशय आनंद ज्ञाला. आतां आपणांस देवांचे भय उरले नाही अशी त्याची खात्री ज्ञाली. आपल्या सगळ्या राक्षसांना बरोबर घेऊन तो पाताळांतून निघाला आणि रावणाकडे येऊन त्याला म्हणाला,

“बाळ, आज तूं माझी फार दिवसांची इच्छा पूर्ण केलीस. ज्या विष्णूच्या भयाने आम्ही आमची लंका टाकून पाताळांत जाऊन दहून बसलों होतों, त्या विष्णूचे भय आतां आम्हांला उरले नाही. तुझा सावत्र भाऊ ज्या लंकेत दिमाखाने राहात आहे ती लंका आम्हां राक्षसांची आहे व त्याने ती बळकावली आहे. यासाठीं ती तूं अगोदर स्वाधीन करून घे. कुबेराने सामोपचाराने लंका दिली तर ठीकच आहे. नाही तर तूं ती जबरीने जिंकून घे.’

रावण म्हणाला,

“असें कसें आपण सांगतां? कुबेर हा आमचा वडील भाऊ असल्यामुळे तो तर आम्हांला गुरुप्रमाणे पूज्य आहे.”

सुमालीबरोबर आलेल्या राक्षसांचा
प्रमुख प्रहस्त राक्षस यावर म्हणाला,

‘रावण ! तूं राजधर्म आणि नीतिशास्त्र
यांचे अध्ययन केले नाहीस म्हणून असें
बोलत आहेस. जे कोणी खरे शूर असतात,
ते नात्यागोत्याच्या भानगडींत मुर्लींच
पडत नाहींत. सावत्र भावांची भाऊबंदकी
ही पूर्वापार चालत आलेली आहे. देव
आणि राक्षस हे एका कश्यपाचें मुलगे—
सावत्र भाऊ. त्यांचे वैर कांहीं आजचे नाहीं.
कुबेर स्वतःला देव म्हणवितो. अर्थात् तो
आपला शत्रु आहे.’

प्रहस्ताचा उपदेश रावणाला पटला. त्यानें लगेच कुबेरावर स्वारी केली. कुबेर
आपल्या पित्याकडे गेला आणि त्यानें
सगळें वर्तमान त्याला सांगितले. विश्रवा
कुबेराला म्हणाला, ‘रावण हा ब्रह्मदेवाच्या
वरानें उन्मत्त झालेला असल्याकारणानें
तुझ्यांत त्याच्यापुढे कांहीं चालणार नाही.
यासाठीं तूं मुकाट्यानें लंका सोडून दुसरी-
कडे जावें हैं वरै.’

पित्याच्या सांगण्याप्रमाणे कुबेरानें
लंका रावणाच्या स्वाधीन केली आणि तो
कैलास पर्वतावर तपश्चर्या करण्यास निघून
गेला. तेथें त्यानें शंकराला प्रसन्न करून
वेतले. शंकरानें त्याच्यासाठीं एक उत्तम
नगरी तयार करविली. त्या नगरीचे नांव
अलका असें ठेवून ती कुबेराला राह्यला
दिली व त्याला लोकपाल करून उत्तर
दिशेचे स्वाभित्र त्याच्याकडे दिले.

पुष्पक विमान पळविले

राक्षसांनी लंकेत रावणाला राज्याभिषेक
केला. तेव्हांपासून तो आपल्या भावांसह
लंकेत राहुं लागला. कश्यपाच्या दिती

नांवाच्या पत्नीचा मय नांवाचा एक
मुलगा होता. तो शिल्पकर्मामध्ये अतिशय
कुशल होता. त्या मयाला मंदोदरी नांवाची
लावण्यवती कन्या होती. ती त्यानें
रावणाला दिली आणि आपल्या जावयाला
एक अमोघ शक्तीहि आंदण म्हणून दिली;
कांहीं काळानें मंदोदरीला एक मुलगा
झाला. तो जन्माला आल्याबरोबर राहुं
लागण्याएवजी त्यानें मेघाप्रमाणे भयंकर
गडगडाट केला म्हणून त्याचें नांव मेघनाद
असें ठेवले.

आपल्या वरानुसार कुंभकर्ण सहासहा
महिने झोंपलेला असे. पण रावण तिन्ही
लोकांत फिरत राहून सर्व प्राणिमात्रांना
पीडा देत असे. ज्या कोणापाशी जी
कांहीं चांगली वस्तू असेल ती तो खुशाल
बलात्काराने काहून नेत असे. अशा
रीतीने जगाला रावण पीडा देत आहे ही
गोष्ट कुबेराच्या कानावर गेली. त्यानें
आपला एक दूत रावणाकडे पाठवून
“असा अधर्मानें वागू नको” असें
त्याला सांगितले. तें रावणाला आवडले
नाही, इतकेच नाही, तर आपणाला
उपदेश करणाऱ्या कुबेराचा त्याला फार
राग आला. त्यानें लागलीच अलेक्वर
स्वारी करून आपल्या सावत्र भावाला
पराभूत केले व त्याचें पुष्पक विमान
हिरावून नेले !

रावणाचे पराक्रम

नंतर रावणानें यम आणि वरुण या
दोघां लोकपालांसह युद्ध करून त्यांना
जिंकले. आणि इंद्राला जिंकण्याच्या
इच्छेनें तो स्वर्गांत गेला. सर्व देव इंद्राच्या
साहाय्यास आले. स्वर्गमध्ये रावण

आणि इंद्र यांचें तुंबळ युद्ध सुरु झाले. बराच वेळ युद्ध झाल्यावर इंद्रानें त्याला नामोहरम केले आणि त्याच्या मुसक्या बांधल्या. हें वृत्त रावणाचा मुलगा मेघनाद याच्या कानावर गेले तेव्हां तो चवताळून इंद्रावर चालून गेला. पुनः भयंकर युद्ध झाले. या युद्धांत मेघनादानें इंद्राचा पराभव करून त्याच्या मुसक्या बांधल्या आणि आपल्या पित्याला सोडविले. नंतर इंद्राला व रावणाला बरो-बरोबर घेऊन मेघनाद लंकेला परत आला. तेथें इंद्राला कैदेत ठेवले. ही हकीकत ऐकून स्वतः ब्रह्मदेव लंकेस आला आणि त्यानें इंद्रासाठीं रदबदली केली. तेव्हां अनेक वर मागून घेऊन मेघनादानें इंद्राला सोडून दिले.

नंतर रावणानें कैलास पर्वतावर स्वारी केली. त्यानें आपल्या बाहुबलानें सबंध पर्वतच गदगदां हालविला. हें त्यांचें कृत्य पाहून नंदीला संताप आला व ‘वानर आणि माणसें यांच्या हातून तुझा नाश होईल’ असा त्यानें रावणाला शाप दिला. रावणाला त्या शापाचें कांहीच वाटले नाही. पण अधिक पराक्रम दाखविण्याच्या भरीस न पडतां तो लंकेत परत आला. पुढे त्यानें सहस्रार्जुनाच्या माहिष्मती नांवाच्या नगरावर स्वारी केली. रावणाला वीस हात होते तर सहस्रार्जुनाला हजार होते. त्या दोघांचें युद्ध झाले असतां सहस्रार्जुनानें रावणाचा पराभव करून त्याला बंदीत ठेवले. त्यावेळी पुलस्त्यानें मध्यस्थी केल्यामुळे सहस्रार्जुनाच्या बंदीतून रावणाची मुक्तता झाली.

एवद्यानें रावणाचा गर्व कमी झाला नाही. त्यानें पुनः बल प्राप्त करून घेऊन तो वाली वानराला जिंकण्यासाठीं त्याच्या किञ्चिंघा नगरीवर चाल करून गेला. पण तेथें उलटाच प्रकार झाला. वालीनें त्याला सहज काखेत दाबून चारी समुद्रांवर गरगर फिरवूर आणले. हा वानर आपल्याहून खूप पराक्रमी आहे अशी खात्री पटल्यावर रावणानें त्याच्याशीं सख्य जोडले.

सनत्कुमारांना प्रश्न

ब्रह्मदेवाचा पुत्र सनत्कुमार याला एकदां रावण भेटायला गेला. त्यावेळीं त्यानें सनत्कुमाराला विचारलेल्या प्रश्नांत एक असा होता —

‘विष्णूच्या हातून मरण पावलेल्या प्राण्याची मरणानंतर काय गति होते ? ’

त्यावर सनत्कुमार म्हणाला होता,

‘विष्णूखेरीज इतर देवांच्या हातानें मृत्यु आल्यास मेलेले प्राणी स्वर्गाला जातात. कांहीं काळपर्यंत स्वर्गीतील सुखें भोगून ते पुन्हां पृथ्वीवर जन्म घेतात आणि आपल्या पूर्वजन्मीच्या पापपुण्याप्रमाणे सुखदुःख भोगतात. असा जन्ममरणाचा त्यांचा फेरा सतत चालू राहतो. पण ज्या कोणा भाग्यवंताला प्रत्यक्ष भगवान विष्णूच्या हातानें मरण येते तो विष्णु-रूपच होतो.’

हें रहस्य ऐकून रावणाला आनंद झाला. आपण प्रत्यक्ष विष्णूशीं युद्ध करावयाचें असा त्यानें मनाशी निश्चय केला.

श्रेतद्रीपांत रावणाची फजिती

एकदां रावण नेहमींप्रमाणे त्रिभुवनांतून हिंडत असतां नारदमुनीची व त्याची

गांठ पडली. नारद नुकताच ब्रह्मलोकांतून आला होता. नारदाला नमस्कार करून रावणानें विचारले, ‘भगवन्! माझ्याशीं युद्ध करूं शकेल असा कोणी योद्धा आपल्या पाहण्यांत आहे काय?’

नारद म्हणाला, ‘श्रेतद्वीपामध्ये जे लोक राहातात ते मोठे बलाद्य आणि पराक्रमी आहेत. तुला आपल्या बाहुंची खुमखुमी जिरवायची असेल तर श्रेतद्वीपांत जा. तेथील लोकांचे देह मोठे असतात आणि त्यांचे बळहि प्रचंड असते.’

हे नारदाचे उत्तर कानी पडतांच गर्विष्ठ रावण लगेच पुष्पक विमानांत बसला आणि श्रेतद्वीपांतील लोकांबरोबर युद्ध करण्याच्या ईर्ष्येनै तिकडे गेला. पण श्रेतद्वीपाच्या सीमेवर तें पुष्पक विमान जातांच असा चमत्कार झाला की, तेथील लोकांच्या तेजामुळेच त्या विमानाची गति खुंटली आणि तें जागाचे जागीं उभें राहिले. रावण खाली उतरला आणि आपल्या मंत्र्यांसह श्रेतद्वीपांत शिरला. इतक्यांत तेथें असलेल्या अवाढद्य देहाच्या एका स्त्रीची नजर त्याच्याकडे गेली. दहा तोंडांचे तें बाहुलें पाहून तिला मोठी मौज वाटली तिनै त्याला सहज हातानें घरून उचलले व विचारले,

“अरेतूं कोण? इकडे कुठून आलास? तुला इकडे कुणी पाठविले? हे सगळे मला सांग पाहूं.”

इतक्यांत आणखी एक स्त्री तेथें आली पहिल्या स्त्रीच्या हाती असलेल्या रावणाला पाहून तिलाहि गंमत वाटलीं तिनै पहिलीच्या हातांतून त्याला ओढून आपल्या हातीं घेतले. त्याचें तें विचित्र रूप पाहून त्या स्त्रीला हंसू आले. आणखी कांहीं स्त्रिया तेथें जमल्या आणि त्यांनी रावणाला हातांत फेंकायचा आणि ओढून घ्यायचा खेळ सुरु केला. रावण मोठ्या मुष्किलीनै त्या स्त्रियांच्या हातांतून निसटला आणि तेथून पळून गेला.

रावणाने सीताहरण कां केले?

त्या स्त्रियांनी आपली अशी दीन परिस्थिति करावी याचे रावणाला नवल वाटले. पण त्याबरोबरच नारदाचे शब्द त्याला आठवले. विष्णूच्या हातून मरण आल्यामुळे हे लोक एवढे बलाद्य झाले आहेत, असें नारद म्हणाला होता. त्याचा त्याला रोकडा अनुभव आला. आपणहि विष्णूच्या हातूनच मरण मिळवायचे हा त्याचा दृढ निश्चय झाला. विष्णूच्या हातून मरण यायचे म्हणजे प्रथम त्याला कोप येईल असें कांहीतरीं केलें पाहिजे. असें ठरवून त्यांने देवादिकांचा छळ केला. शेवटीं दंडकारण्यांत सीतेचे हरण केले. राम हा विष्णूचा अवतार आहे, हे त्याला ठाऊक होतें. म्हणूनच त्यांने सीतेचे हरण केले होतें. रामचंद्रापासून आपला वध व्हावा यासाठीच त्यांने हा खटाटोप केला होता.

सुश्लोकगीता

३४

: अनुवादक :

३५

वि. के. छत्रे

गीतानुवादें जरि या कुणाला
गीताशय स्वल्प कलून आला
संतोष झाला जरि अंतरास
होई मला नी जगदीश्वरास

X X X

गीतार्थ चित्तीं दृढ़ची ठसावा
ठसून तो आचरणींहि यावा
म्हणून झालों कविता—प्रवृत्त
कर्ता खरा श्रीहरि मी निमित्त

अर्जुन—

१ संन्यासा स्तविता, देवा, पुन्हां कर्मास वानिता ।
सांगा, दोहोंत जैं श्रेष्ठ, निश्चये तेंचि तत्त्वतां ॥

श्रीभगवान्—

२ कर्मयोगे नि संन्यासे, दोन्हीने मोक्ष वा मिळे ।
संन्यासाहूनि तें कर्म करणे तरि आगळे ॥

३ जाण तो नित्य संन्यासी द्वेष, इच्छा, न वा जया ।
द्वंद्वातीत अनायासे बंध—मुक्त धनंजया ॥

४ म्हणती मूर्ख, न ज्ञानी भिन्न संन्यास—योग हे ।
घरि जो दृढ एकातिं तो दोहीच्या फलास घे ॥

५ संन्यासे मोक्ष जो लाभे कर्मयोगेहि तो मिळे ।
ऐक्य दोहोंत या पाही तत्त्व त्यास खरे कळे ॥

६ संन्यास हा तरी कर्म—योगावीण सुदुर्लभ ।
कर्म—योगी मुनि ब्रह्मा मिळे शीघ्र, नरर्षभ ॥

७ इंद्रिया नि मना जिंकी योगी तो शुद्ध अंतरी ।
भूतमात्रीं स्वयें, ना तो बद्ध, कर्म जरी करी ॥

८-९ बघतां, खातां, भाषण करितां, जातां, निजतां विसर्जितां ।
आसोच्छासा करितां, घेतां, उघडझांप नेत्रीं करितां ॥

- तर्से स्पर्शता, कांहीं हुंगता, विषयि इंद्रिये प्रवर्तती ।
कांहिंहि न करीं मी, जाणावे, ऐसे तत्त्वज्ञे चित्ती ॥
- १० कर्म ब्रह्मी समर्पुनी जो आसक्तीविण नित्य करीं ।
लिस न पापे, तो तो याने पब—पत्र तें जेवि सरी ॥
- ११ मने, बुद्धिने, देहे केवल इंद्रियांनिही, वा कारती ।
कर्म योगी शुद्ध कराया चित्त, न आशा लव धरती ॥
- १२ योग—युक्त तो त्यजुनि कर्म—फल शान्ती मिळवी शेवटली ।
इतर बद्ध ते होति वासना—योगे आशा धरुनि फली ॥
- १३ मने सोहुनी सगळीं कर्म नउ दारांच्या या नगरी ।
सुखे जितेंद्रिय देही राहे कांहीं करवी वा न करी ॥
- १४ कर्तृत्व न वा कर्म अथवा कर्म—फलाची ती जोड ।
लोकांची ना निर्मी ईश्वर सकल प्रकृतीचे कोड ॥
- १५ परमात्मा तो न घे कुणाचे पाप, पुण्य वा तुं जाण ।
मोह पावती प्राणी, कारण झांकी अज्ञाना ज्ञान ॥
- १६ विनष्ट झाले ज्यांचे, ज्ञाने परंतु सारे अज्ञान ।
परमतत्त्व तें स्पष्ट करूनी दावी रविसे, त्यां ज्ञान ॥
- १७ बुद्धि रंगली, रमले अंतर त्यांतचि, त्याचाच ध्यास ।
ज्ञान अशांचे पाप धुते, ते न पुन्हां येती जन्मास ॥
- १८ विद्या—विनय—विभूषित—विप्र, द्विज, चांडाल, श्वा, दन्ती ।
ज्ञानी—जन या समस्तांकडे समदृष्टीनेंची बघती ॥
- १९ साम्यां स्थिर मन ऐसे, त्यांनी जन्म जिंकिला येथेच ।
ब्रह्म सम नि निदोष म्हणूनी ब्रह्मी वसती ते साच ॥
- २० प्रिय लाभे ना हरिखे अथवा अप्रिय लाभे न उदास ।
ब्रह्मज्ञ स्थिर—बुद्धि असा तो सुज्ञ ब्रह्मी करि वास ॥
- २१ विषय—भोगि जे उदास त्यांना सुख लाभे कीं आत्म्यांत ।
ब्रह्मी वसती ते चित्तानें, अक्षय सुखिं त्या रमतात ॥
- २२ संयोगे जे भोग, देति ते पार्था दुःखचि नी शोक ।
आरंभ नि त्या अंत, न रमती त्यांत शहाणे जे लोक ॥

- २३ देहांत असे तोंवर हल्ले हे कामाचे नि क्रोधाचे ।
सोसूं राकतो तो योगी कीं त्याते लाभे सुख साचे ॥
- २४ तेजोमयचि स्वयें अंतरीं भोगी सुख नी आराम ।
ब्रह्मभूत तो योगी पावे ब्रह्म—मुक्तिचें कीं धाम ॥
- २५ द्वैत गळूनी सकल—भूत हित कारितां मुनिवर ते रमती ।
आत्मसंयमी ते निष्पापी ब्रह्म—मोक्ष—गिरिवर चढती ॥
- २६ आत्मज्ञानी नियत—चित्त जे काम—क्रोधातीत यती ।
ब्रह्म—मोक्ष ल्यां सहजचि लाभे बसल्याठायीं सभोंवतीं ॥
- २७—२८ स्पर्श बाह्य बाहेराचि ठेवी भू—मध्यें स्थिर दृष्टि करी ।
नासिकांतुनी संचरणारे प्राणापान समान करी ॥
बुद्धि, इंद्रियें मन या जिंकी सुटले इच्छा क्रोध भय ।
मोक्षाचा ज्या ध्यास सदा तो मुक्तचि पार्था मुनि होय ॥
- २९ भोक्ता यज्ञ—तपाचा, सकलहि लोकांचा मी थोर धनी ।
सखा तसा सर्वहि जीवांचा शांति मिळे हें ओळखुनी ॥

संत सेना न्हावी यांचे भागणे

सांडोनी कीर्तन । न करीं आणिक साधन ॥
पुरवा आवडीचे आर्त । तुम्हां आलों शरणागत ॥
मुखीं नाम वाहिन टाळी । नाचेन निर्लज्ज रातळी ॥
सेना म्हणे नुपेक्षावें । हेंचि मागे जीवेंभावें ॥

संतांच्या गंमतीच्या गोष्टी

साईबाबानीं दान दिले
पण नशीव आडवे आले

केव्हां केव्हां कांहीं विचित्र गोष्टीनीं
साईबाबा भक्तांच्या श्रद्धेची कसोटी
पाहात असत. १९१२ सालची गोष्ट.
बरीच भक्तमंडळी जमलेली होती.
द्वारकामाईत प्रसादाची हंडी तयार होत
होती. हंडींत टाकण्यासाठीं आणलेले मांस
बारीक करण्याचे काम चालले होते. कधीं-
कधीं अशी मांसाची हंडी होत असे. त्या
दिवशीं शिरडीशेजारच्या एका खेड्यांतला
एक ब्राह्मण बाबांच्या दर्शनासाठीं आला.
दर्शन घेऊन तो परत जाऊ लागला.
त्यावेळीं बाबा द्वारकामाईतून सभामंडपांत
आले व मटन बारीक करणाऱ्यास
म्हणाले, ‘अरे यांतले थोडे या ब्राह्मणाला
चा ! त्याचीं मुलेंबाळे खातील !’

१९१२ साली भक्त्याभक्त्याचा विधि-
निषेध केवढा ! सोवळ्या ओंवळ्याचे बंड
किती ! त्यांतून तो खेडेगांवचा कर्मठ
भिक्षुक. उम्या आयुष्यांत त्यानें कधीं
मांस डोळ्यानें पाहिलेले नाही. स्वाभावि-
कच बाबांचे ते शब्द ऐकून त्याची भयानें
बोवडी वळली. श्री. बाळाजी जगताप
वगैरे कांहीं मंडळी मटन नीट बारीक
करण्यासाठीं बसलेली होती. त्यांनाहि मोठा
पेंच पडला. त्यावेळीं अशीहि भावना असे
की ज्या दिवशीं मांसाहार केलेला असेल त्या
दिवशीं ब्राह्मणास स्पर्शहि करू नये. अशा
परिस्थितीत त्या ब्राह्मणाला कज्चे मांस

द्यायचे ! आपण मांस द्यायचे कसे आणि
हा ब्राह्मण तें नेणार कसे ? उलटपक्षीं न
द्यावे अथवा कांहीं उलट सांगावे तर
बाबांच्या कोधावे भय. ती मंडळी
गोधळून मोठ्या संकटांत पडली.
इतक्यांत बाबा रागावून म्हणाले, ‘अरे
काय सांगतों मी ? त्याच्या पदरांत द्या
थोडे मांस बांधून.’

मग घावरून घाईघाईने एकानें
मुक्कट्यानें मांसाचे चारपांच तुकडे त्या
ब्राह्मणाच्या उपरण्याच्या पदरांत बांधून
दिले आणि मनांतून मोठा कष्टी होऊन
ब्राह्मण तेथून निघाला.

शिरडीपासून सुमारे दीड मैल आल्या-
वर एक पाण्याचा पाट लागला. पाणी
पाहिल्यावर त्या ब्राह्मणाच्या मनांत आलें
की मटन इथें टाकून द्यावे व उपरें
स्वच्छ करावे. तो रस्त्यालगतच्या शेतांत
गेला नि तेथें उपरें सोहळन गांठीत बांध-
लेल्या मांसाकडे न पाहातांच त्यानें तें
झटकून टाकले आणि उपरें धुण्यासाठीं
तो पाटाकडे परत आला.

उपरें धूत असतांना हाताला कांहीतरी
कठीण लागले. त्याला वाटले मांसातले
हाड चिकडून राहिले असावे. म्हणून पाहतो
तों चांगली तोळा पाऊण तोळा वजनाची
सोन्याची कांडी चकाकतांना त्याला आढ-
लली ! ती बघून तो ब्राह्मण अगदीं स्तिमित
होऊन गेला ! बाबांची अगम्य लीला आणि
स्वतःचा करंटेपणा या दोहोंची त्याला
एकाचवेळीं प्रचीति आली.

लगेच पळत पळत जिथें त्यांने मांस टाकून दिले होतें त्या जागेकडे आला पण त्याला मांसाचा मागमूसहि लागला नाही. तो आशेने परत द्वारकामाईत आला. त्यांने घडलेली हकीगत सर्वांना सांगितली. त्यांना ती सोन्याची कांडी दाखविली. हा प्रकार चालला होता, इतक्यांत बाबा तेथें आले आणि खूप क्रोधाचा अवतार धारण करून हातांत सटका घेऊन त्या ब्राह्मणावर धांवले. ब्राह्मण विचारा घाबरून पळाला. बाबा नंतर म्हणाले, ‘ब्राह्मण दुर्भागी ! त्याच्या मुलांच्या नशीबांत तें होतें. पण याचे नशीब आडवें आले.’

X X X

जग हालवून सोडणारे भाषण !

१८९७ सालची गोष्ट.

रामकृष्ण मिशनचा मठ स्थापन केल्यानंतर स्वामी विवेकानंदांनी जनहिताचीं अनेक कायं चालू केलीं होतीं. त्यासाठीं आपल्या गुरुभाईंना विविध प्रकारचे शिक्षण ते देत असत. त्यावेळी मठ आलमबझार येथे होता. आपल्या गुरुबंधूंना सार्वजनिक सभांतून भाषणे करतां येणे आवश्यक आहे असें ठरवून, स्वामी विवेकानंदांनी आपल्या मठापुरती ‘वक्तुत्वोत्तेजक सभा’ चालू केली होती. प्रत्येक आठवड्याला एका ठराविक दिवशी मठांतील संन्याशापैकीं कोणा तरी एकाला एखाद्या विषयावर तयारी करून भाषण करावें लागत असे.

स्वामी सुबोधानंदांची एका आठवड्याला बोलण्याची पाळी होती.

सुबोधानंदांना जाहीर भाषणाचा कंटाळा. त्यांनी आपल्यावरचा हा प्रसंग टाळण्याचा खूप प्रयत्न केला, पण विवेकानंदांनी त्यांची ही लटपट चालू दिली नाही. ठरल्या दिवशीं सभा भरली. सगळे मठवासी सभेला गोळा झाले आणि सुबोधानंदांची कशी काय गंमत होतेहैं पाहण्यासाठीं त्यांच्या भाषणाची उत्कंठेने प्रतीक्षा करीत बसले.

व्याख्यान सुरु होण्याची वेळ झाली स्वामी सुबोधानंद व्यासपीठावर येऊन उभे राहिले. व्याख्यानाला त्यांनी प्रारंभ केला आणि जेमतेम दोन चार शब्द ते बोलले न बोलले इतक्यांत—

इतक्यांत जमीन थरारली, इमारती हादरल्या, झाडे उन्मकून पडली आणि जिकडे तिकडे मोठा हाहाकार उडाल ! कारण सुबोधानंदांचे भाषण सुरु होण्याच्या क्षणालाच १८९७ सालचा तो प्रचंड भूकंप झाला होता. अर्थात् मग कुठले भाषण नि कुठले काय !

भूकंपाच्या प्रचंड आपत्तीमुळे स्वाभाविकच सुबोधानंदांवरची भाषणाची आपत्ति टळली. पण तेव्हांपासून त्यांच्या वक्तृत्वाची प्रशंसा मात्र सतत होऊन लागली ! स्वामी विवेकानंद म्हणत, ‘जगांत अक्षरशः जग हालवून सोडणारे भाषण जर कोणी केले असेल तर तें आमच्या खोका महाराजांनी !’

सुबोधानंदांना ‘खोका महाराज’ असेही म्हणत असत. ‘खोका’ या बंगाली शब्दाचा अर्थ ‘लहान’ असा आहे. सुबोधानंद हे वयांने आपल्या गुरुबंधूमध्ये सर्वांहून लहान होते. म्हणून त्यांना हे नांव पडले होते.

चहाचें माहात्म्य

स्वामी सुबोधानंदांना चहा अतिशय प्रिय असे. ते श्रीरामकृष्ण परमहंसांकडे येऊ लागले तेव्हां अगदीच पोरवयाचे होते. त्यावेळीहि चहावर त्यांची भक्ति खूप! रामकृष्णांच्या धशाला विचार झाला तेव्हां त्यांना त्यापासून अतिशय त्रास होई. औषधपाणी चालू होतें. एकदां लहानगा सुबोध त्यांच्या बरोबर बोलत असतांना त्यांना म्हणाला, ‘आपण चहा घेऊन बघा ना! चहानें तुमच्या धशाला आराम पडेल अशी माझी पक्की खात्री आहे!’

रामकृष्णांची वृत्ति एखाद्या बालकासारखी! आपला निर्व्यजि अंतकरणाचा सुबोध एवढ्या निश्चितीनें चहाची शिफारस करतो आहे, तेव्हां असेलहि चहामध्ये एवढा गुण! अशा विचारानें रामकृष्ण चहा प्यायला लगेच तयार झाले. पण डॉक्टरनीं हा दोघांचा विचार मोळून काढला आणि चहाचा उपाय तयाच याहिला.

पुढे मठामध्ये एकदां कोणत्या तरी विशेष कार्यामुळे स्वामी विवेकानंद स्वामी सुबोधानंदावर प्रसन्न झाले. ते सुबोधानंदांना एखाद्या देवतेचा आव आणून म्हणाले “वत्सा! मी तुझ्यावर आज प्रसन्न झालों आहे. तुला कोणता वर मागायचा असेल तर आत्ता मागून घे. तूं मागरील तो वर मी तुला देईन.”

स्वामी सुबोधानंदांनीं गंभीरपणे स्वतःशी खूप विचार केला. काय वर मागावा? पण त्यांना कांहीं सुचेना. कामिनीकांचनाची सारी आसक्ति ज्याच्या अंतःकरणांतून पार गेलेली आहे, संसाराचा ज्यानें निःशेष

त्याग केला आहे आणि केवळ ईश्वर—सेवेला ज्यांने आपलें सबंध जीवन वाहिलें आहे, त्याचें मन सदैव सुखरूप असल्यामुळे त्यानें मागावें तरी काय? सुबोधानंद बराच विचार करून म्हणाले,

“नाहीं बुवा! आपल्याला कांही मागायचं सुचत नाहीं.”

विवेकानंद आग्रहानें म्हणाले, ‘छे छे! तसं चाल्यायचं नाहीं. मी एवढा प्रसन्न झालों आहें तर तूं एखादा वर मागून घेतलाच पाहिजे।’

त्यावर सुबोधानंदांना एकदम एक विचार सुन्नून ते म्हणाले,

‘ठीक आहे! तर मग मला असा वर द्या कीं माझा सकाळचा चहाचा कप कधींहि चुकणार नाहीं!’

विवेकानंद हंसून म्हणाले, ‘तथास्तु!’

सुबोधानंदांनीं कोणता प्रचंड वर मागून घेतला हें मठांतल्या लोकांना समजल्यावर खूप हंशा पिकला.

इथें एक गोष्ट सांगण्यासारखी आहे. सुबोधानंदांचा सकाळचा चहाचा कप खरोखरीच्च त्यानंतर कधींहि चुकला नाहीं. अखेरच्या महासमाधीच्या दिवशींहि त्यांचा सकाळच्चा चहा झाला होता!

* * *

एका पेयाची नवलकथा

स्वामी विशानानंद हे पूर्वाश्रमीं इंजिनियर होते. बेलूर मठाच्या इमारती बांधप्याचें काम स्वाभाविकच त्यांच्या हातीं सोपविप्यांत आलें होतें. बेलूर मठासमोर गंगेला घाट बांधप्याचें काम त्यांच्याच

देखरेखीखालीं ज्ञालें. एकदां भर दुपारीं उन्हाचे ते गंगाकांठावर काम करीत होते. स्वामी विवेकानंदांनीं त्यांना उघड्या डोक्यानें उन्हांत खपतांना पाहिलें. ते आपच्या एक शिष्याला हांक मारून म्हणाले, ‘अरे, विज्ञानानंद भर उन्हांत काम करतो आहे. त्याला थोडै थंडगार पेय नेऊन दे बरं.’

शिष्य त्याप्रमाणे पेयाचा ग्लास घेऊन निघणार इतक्यांत विवेकानंदांनीं त्यांतलै चार थेंबभर पेय एका ग्लासांत ओतलै आणि तें विज्ञानानंदांना नेऊन घायला सांगितलै. या थड्येनै विज्ञानानंदांची कशी गंमत होते. हें पाह्यला सारेजण जमले! विज्ञानानंदांनीं तें पाठविलेले ग्लास घेतलै. अंत कांही थेंबभरच पेय आहे हें त्यांनीं पाहिले. पण कांहीं न बोलतां मोठ्या गंभीरपणे त्यांनीं तें पिऊन टाकलै.

थोड्या वेळानै विज्ञानानंद मठांत आल्यावर विवेकानंदांनीं त्यांना विचारलै, ‘पेय कसं काय होतं?’

विज्ञानानंद म्हणाले, ‘छान होतं!’

दोघेहि यावर हंसले. पण लगेच गंभीर होऊन विज्ञानानंद पुढे म्हणाले,

‘पण एक आश्र्य सांगतों स्वामीजी! ते चार थेंबच खरे! पण ते मी प्याल्या-बरोबर खरोखरीच माझी सारी तहान क्षणाधींत पार नाहींशी ज्ञाली!’

X X X

ध्यानाचें गोड फळ!

स्वामी ब्रह्मानंद हे रामकृष्ण मिशनचे अध्यक्ष. त्यांच्या वागण्या-बोलण्यांत एक

तज्ज्ञेचा राजासारखा रुबाब होता. त्यांना त्यांचे गुरुबंधु प्रेमानें राजाच म्हणत असत. सौजन्य, सहृदयता आणि सहाभूति यांचा मूर्तिमंत अवतार असें त्यांचे वर्णन यथार्थपणे केले जाते. विमल ज्ञान आणि परमार्थ भक्ति यांचा मनोहर संगम त्यांच्या ठिकाणी ज्ञालेला होता.

पण ब्रह्मानंदांच्या ठिकाणी खेळकरपणा आणि थड्येखोरपणाहि भरपूर होता! लहान मुलांशी ते खेळत असले म्हणजे त्या मुलांइतकेच ते जणू लहान होऊन त्यांच्याशी समरस होऊन जात.

आपल्या गुरुबंधूची आणि शिष्यांचीहि ते कधीं कधीं प्रेमानें थट्टा करीत आणि आश्रमांत हास्याचा पूर लोटे.

एकदां एक शिष्य डोळे मिठून ध्यानाला बसला होता. ब्रह्मानंदांनीं एक फळ हवूच त्या शिष्याच्या पुढ्यांत आणून ठेवलै. कांहीं वेळानै तो शिष्य ध्यानांतून पूर्वावस्थेवर येऊन त्यानें डोळे उघडले. त्यावरोबर ब्रह्मानंद त्यांच्या पुढ्यांतल्या फळाकडे बोट दाखवून म्हणाले, “अरे वा! हें बघ तुझ्या ध्यानाचें फळ! ध्यानाचें फळ गोड असते यांत आतां कांहीं शंका आहे काय?”

मेण्यांतला प्रवास

एकदां ब्रह्मानंदांचा एक गुरुबंधु कांहीं अगल्याच्या कार्यासाठी रात्रीं गांवाला जायला निघाला. आणखी एक दिवस रहा असा ब्रह्मानंदांचा आग्रह होता. पण काम मठाचें आणि तें निकडीचें असत्यासुलै त्यानें ऐकले नाहीं. अखेर मोठ्या अनिच्छेनै ब्रह्मानंदांनीं त्याला जाण्याची परवानगी दिली.

त्या गुरुबंधूला रात्रौ स्टेशनवर नेण्या-साठी मेणा यायचा होता. तो आला. मेणा निघण्यापूर्वी ब्रह्मानंदांनी मेण्याच्या भोयांना बोलावून हळूच कांहीं तरी त्यांच्या कानांत सांगितले. नंतर तो गुरुबंधु मेण्यांत बसला. मेणा निघाला. ‘हूँ : हूँ :’ या तालावर भोई मेणा खांद्यावर घेऊन चालू लागले. रात्रीची वेळ असल्यामुळे त्या मेण्यांतील संन्याशाचा डोळा लागला. रात्रभर मेणा चालत होता. उजाडायच्या

वेळीं भोयांनी मेणा जमिनीवर ठेवला. डोळे उघडून मेण्यांतला संन्याशी पाहातो तो आपण मठाच्या दाराशी आहोत असें त्याला आढळले! आंतून स्वामी ब्रह्मानंद मोठा गंभीर चेहेरा करून पुढे आले आणि त्यांनी आपल्या गुरुभाईचैं स्वागत केले! त्याला आपण हंसावै की रागवावै हैं समजेना! रात्रभर मेण्यांत बसून प्रवास करून तो परत मठांतच आला होता!

श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थानांत विक्रीस असलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित	(मराठी)	किंमत	रु. ७-०-०
(२)	सच्चरित	(इंग्रजी)	„ „	४-०-०
(३)	दासगणूकृत श्रीसाईनाथ-स्तवनमंजरी	„ „	„ „	०-२-०
(४)	„	(अध्याय ४)	„ „	०-८-०
(५)	सगुणोपासना			०-३-०
(६)	प्रधानकृत पुस्तक(A glimpse of Indian spirituality)		„ „	१-०-०
(७)	श्री साई-लीलामृत	„ „	„ „	२-०-०
(८)	श्री साई-सुमनांजली	„ „	„ „	०-२-०
(९)	कीर्तन-पंचक (श्री साईलीलांनी नटलेले)	„ „	„ „	१-८-०
(१०)	शीलधी (शिरडी वर्णन)	„ „	„ „	०-१२-०
(११)	श्रीसाईबाबा-अवतार व कार्य	„ „	„ „	२-०-०
(१२)	श्रीसाई गीतांजली	„ „	„ „	०-२-०
(१३)	हिंदी श्रीसाईसच्चरित	„ „	„ „	४-८-०

वरील पुस्तके खालील पत्त्यावर मिळतील:—

- (१) सर कारकून, श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, पोस्ट-शिरडी, जि. अहमदनगर.
 - (२) श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थान, मुंबई ऑफिस : ईस्ट अँड वेस्ट इं.
- कंपनी विल्डग, ४९५५ अपोलो स्ट्रीट, फोर्ट, मुंबई. १

॥ श्री साईनाथ प्रसन्न ॥

आरती

आरती सद्गुरु साई की । कहूँ महिमा अपार जिनकी ॥
कृपा कर अब तो कृपानिधान, सुबुद्धि ऐसी करो प्रदान ।
लगे मम श्री चरणन में ध्यान, हो जिससे भक्तों का कल्याण ।
मिटे पीड़ा सब भक्तन की । कहूँ महिमा अपार जिनकी ॥आ०॥१॥

सुनी भक्तों की सदा पुकार, कर दिये भवसागर से पार ।
तुम्हारी माया अपरमपार, शरण में अब तो लो कर्तार ।
रहे छाया श्री चरणन की, कहूँ महिमा अपार जिनकी ॥आ०॥२॥

भावना रही जिसकी जैसी, लखी प्रभु मूरति तिन तैसी ।
तुम्हारी माया की शैली, है चातक स्वाति बिंदु जैसी ।
मिटो दो तृष्णा दर्शन की कहूँ महिमा अपार जिनकी ॥आ०॥३॥

सदा भक्तों के रखवारे, मिटाते उनके दुख सारे ।
हजारों ही तुमने तारे, जीवन तुम पर ही वारे ।
हो मुक्ति जिससे जीवन की, कहूँ महिमा अपार जिनकी ॥आ०॥४॥

तुम हो पूर्ण ब्रह्म भगवान, मैं हूँ खल मूरख अज्ञान ।
तुम्हारा ही करते गुणगान, निकले इस तनसे जब प्राण ।
भावना पूर्ण होय मनकी, कहूँ महिमा अपार जिनकी ॥आ०॥५॥

नहीं कुछ संपत्ति मेरे पास, केवल श्री चरणन की आस ।
लगी है “देव” हृदय में ताप, मिटे जिससे मनका संताप ।
पूर्ण इच्छा हो जीवन की, कहूँ महिमा अपार जिनकी ॥आ०॥६॥

श्री सचिदानन्द सद्गुरु साईनाथ महाराज की जय

मकर संक्रान्ति महू १३-१-५७

रचियता—श्री. देवकरन

‘ट्रीटमेंट’ धायला आलेले डॉक्टर स्वतःच ट्रीटमेंट देऊन परत गेले ! कारण—

विनोबांचा वैद्य परमेश्वर

आचार्य विनोबा भावे यांना सर्वजण बाबा म्हणतात. बाबांच्या भूदानकार्याची माहिती भारताच्या कोनाकोपन्यापर्यंत जाऊन पोंचलेली आहे. बाबांचे भूदानकार्य हें राजकारण म्हणून चाललेले नसून ईश्वरसेवा म्हणून चाललेले आहे. विनोबांनी आपल्या भक्तीच्या बळानें देहावर कसा विजय मिळविला आहे याची एक मनोवेधक आठवण श्री. दामोदरदास मुंडडा यांनी ‘भूदान—यज्ञ’ साप्ताहिकाच्या एका अलिकडच्या अंकांत दिली आहे. ती अशीः—

त्या दिवशी बाबांचा मुकाम एका स्थितीन शाळेत होता. मुकामावर परत येतांच “गीता—प्रवचना” वर स्वाक्षरी देण्यास त्यांनी सुरुवात केली होती. पण तेवढ्यांतच त्यांना कांहींशी अस्वस्थता वाढूं लागली. वरचेवर ते पोटावरून हात फिरवूं लागले. लेखणीला डेस्कचा आधार देऊन स्वाक्षरी देण्याचे काम चालूच ठेवले. जवळच मीराबहेन उभी होती, तिला कळेनाच कीं हजारों “गीता प्रवचनां” वर स्वाक्षरी देणारे हात आज असे संकोच कां करीत आहेत ? त्यांना कांहींशी अस्वस्थता वाढूं लागली असल्याचा संशय तर आलाच होता. शेवटी हात थांबला आणि कित्येक लोकांना निराश व्हावें लागले. घरी परतण्याएवजी ते रस्त्यावरच थांबून राहिले.

बाबांच्या पोटांत दुखूं लागले होते. सर्वांचे डोळे या महामानवावर खिलले होते. एका क्षणांत वातावरण गंभीर

चिंतेने भरून गेले. वाच्यासारखी बातमी सर्वत्र पसरली आणि सारा गांव तेथें गोळा झाला.

बाबांना फारच अशक्तता वाढूं लागली. डॉक्टरांच्या सांगण्यावरून त्यांनी एनिमा घेतला, परंतु फरक वाटला नाही. वेदना तीव्र होत राहिल्या. बाबांच्या तोऱ्हन ‘आई—आई’ असा व कण्हण्याचा आवाज निघूं लागला. डॉक्टरांनी कांहीं गोळ्या खाण्याबद्दल त्यांना पुनः पुनः प्रार्थना केली. अशा वेदनांवर अल्युमिनियमच्या गोळ्या त्यांनी सुचविल्या. बाबांनी ध्यान देऊन सर्व ऐकले. नंतर नम्रतापूर्वक म्हणाले. “मी आतांपर्यंत यावर कसलेहि औषध घेतलेले नाही.”—परंतु एवढे बोलतांनाहि त्यांना फार कष्ट होत होते. आतांपर्यंत केवळ वेदनाच होत होत्या, आतां जीव घावरा व्हायला लागला, श्वास व्यायला कष्ट पडूं लागले. सर्वांची मनः स्थिति चिंताव्याकुळ होणे स्वाभाविकच

होतें. मूक प्रार्थनेशिवाय कोणीच कांहीं करूं शकत नव्हता. वेदना आणखीच तीव्र होऊं लागल्या. गेल्या पांच-सात वर्षांत असा त्रास त्यांना झाल्याचें आम्ही पाहिले नव्हतें.

खिडकीबाहेर दृष्टि जातांच, शेकडों लोकांच्या चिंतायुक्त मुद्रा पाहून ते म्हणाले,—“एका माणसाकरितां किती लोकांना चिंता !” या सर्वांची चिंता हरणाऱ्या सर्वशक्तिमान् प्रभूलच जणू कांही त्यांनी हृदयपूर्वक आवाहन केले. इकडे जवळ जे कोणी होते, त्या सर्वांच्या हृदयांत द्रौपदीच्या आणि गजेंद्राच्या आर्ततेचा प्रतिध्वनि उमटत असला तर आश्चर्य नाही.

बाबांच्या पचनाक्रियेवर परिमाण झालेला होता हैं त्यांना झालेल्या उलटीवरून लक्षांत आले. आदल्या रात्री त्यांना नीट झोंप लागली नव्हती, कारण जेथे मुक्काम होता, त्याच्याच शेजारी लग्नानिमित्त जोराची धामधूम सुरु होती. दुसऱ्या दिवशीं सकाळी मुक्कामावर पोहोंचेपर्यंत ऊनहि खूप कडक पडले होतें आणि दुपारीहि वानरसेनेमुळे त्यांना विश्रांति मिळाली नव्हती. या सर्वांचा परिणाम पचनाक्रियेवर झाला होता.

थंडी तर बाबांना सुरुवातीपासूनच वाजत होती. त्यांनी थोडासा शेकडे घेतला. उलटीनंतर थंडी जास्त वाजू लागली. अंगांत तापहि भरला; परंतु संकट टळल्यासारखें सर्वांनाच वाटले. खाटेवर निजवून बाबांना मग बाहेर होलमधैं आणले. त्यांना स्वतःलाहि थोडी शांति वाटत होती. खाट बाहेर आणतांना ते म्हणाले,

‘चार लोक आहेत ना ?’—असा कठोर विनोद तेच करूं शकत होते, परंतु त्यांना प्रसन्न वाटावें म्हणून उत्तर दिले गेले, ‘नाही, त्रयाणां धूर्तानाम् आहेत.’

उद्यांपासून दुसरा जिल्हा सुरु होणार होता. जिल्ह्यांतील सेवक उपस्थित होते. पुढील कार्यक्रम स्थगित करण्याची सूचना तरेने देण्यांत आली होती आणि कांहीं दिवस येथेच विश्रांति घेण्याची व्यवस्था करण्यांत आली. कदाचित् अंतःप्रेरणेने या सर्व गोष्टींचें भान बाबांना झाले असावें. ते ताईना म्हणाले, ‘महादेवी ! बाबा आतां पांच मैल चालत जाऊं शकतो.’ चतुर ताईने ताबडतोब त्यांना म्हटले, ‘तुम्हांला आतां विश्रांति घ्यावयाची आहे !’ परंतु त्या थंडी-तापांतहि बाबांनी बोलणे चालूच ठेवले.

‘किती मैल आहे आजचा मुक्काम ?’

‘नऊ मैल, दोन फलोंग.’

‘डॉक्टरांना यायचें असेल तर आतां ते येऊं शकतात. यात्रा साडेचार वाजतां सुरु होईल.’ आतां ताईच्याने राहावेना, दुःख अणि चीड दोन्ही उफाळून आलीं. “तुम्ही कोणाचें ऐकतच नाहीं, मग सर्वांनाच काळजी वाटते ! आज यात्रा होणार नाहीं. डाक बंगला चांगला आहे आणि तुमचा जाण्याचाच हड्ड असेल, तर मोटारी-तून जावें लागेल. मोटार तयार आहे.”

‘हे पहा महादेवी, हा काहो चर्चेचा विषय नव्हे, मी आणि ईश्वर यांच्या मधली ही गोष्ट आहे. जोंपर्यंत शरीर यात्रा करूं शकते तोंपर्यंत ते करणारच. ज्या दिवशी पाय थकतील आणि ईश्वराची इच्छा असणार नाहीं त्या वेळीं तो मोटा-

रीत वसवील. यात्रा पार्याच होणार, तुम्ही मोटार घेऊन मार्गे मार्गे येऊ शकतां.’

दर दोन मैलांवर ताई मोटारीतून उत्तरत असे आणि बाबाना मोटारीत बसण्याचा आग्रह करीत असे, पण बाबा कांही ना कांही तरी निमित्त करून टाळत असत. शेवटी जेव्हां ताई ऐकेचनात तेव्हां ते म्हणाले, ‘जा, सातच्या मैलावर व्यवस्था करा.’ आणि जेव्हां सातवा मैल उआला तेव्हां ते हंसून म्हणाले, ‘अरे, आतां तर आलों. जा, पुढच्या मुक्कामावर जाऊन व्यवस्था करा. आम्ही आलोंच.’ — ताईनीं पाहिले की अखेर बाबानी आपल्याला फसविले आहे. त्या गुपचूप निघून गेल्या. आर्यनायकम्‌जी म्हणाले, ‘बाबा, आज तुम्ही डॉक्टरांचे सर्व कायदे झुगारून दिले. डॉक्टरांनी आम्हांला स्पष्ट सांगितले होतें की कोणत्याहि परिस्थितीत घेऊन चालतां कामा नये.’

‘मूळ करोति वाचालं पंगुं लंघयते गिरिम्, ।’ बाबा उत्तर देऊ लागले, “परमानंद माधवाच्या कृपेनै काय होऊं द्वाकणार नाही?” मग त्यांनी रामदासांचा श्लोक म्हटला, ‘ईश्वर नित्य माझ्या जवळच आहे. माझा लहानसा अयत्नहि तो कृपा दृष्टीनै पाहत असतो. कैवल्यदानी, सुखानंद आनंदराम आपल्या

भक्तांचा अभिमानी आहे, तो त्यांची कधीच उपेक्षा करीत नाही. त्याला आपल्या दासांचा अभिमान आहे, पण आपण खरेखुरे दास बनतोच कुठें?”

डॉक्टर दिवसभर बरोबर राहिले होते. दोन वेळां बाबाना त्यांनी तपासले. त्यांच्या जुन्या अल्सरबरोबरच त्यांना ‘गॉल ब्लॅडर’ची भीति उत्पन्न झाल्याचै आढळले. ब्लडप्रेशरहि फारच कमी होतें. ताप नव्हता, पण अशक्तपणा होता. पण तरी सुद्धां नऊ मैल चालून ते आले होते. सायंकाळच्या प्रार्थनेंत ते बोललेहि. दुपारी कार्यकर्त्यांचै संमेलनहि झाले. डॉक्टर तर त्यांची दिनचर्या पाहून स्तंभितच झाले.

सातत्ययोगाचा महिमा आज पुनः एकदां त्यांनी स्वतःच्या उदाहरणानेंच सिद्ध केला होता.

डॉक्टर निरोप घ्यायला आले. ‘गीता-प्रवचना’वर स्वाक्षरी घेतली. भक्तिभावाने साष्टांग प्रणिपात केला, सद्गदित होऊन परतले. रस्त्यामध्ये ते मला म्हणाले, “मी आलों होतों त्यांना ट्रीटमेंट घ्यायला पण मी स्वतःच ट्रीटमेंट घेऊन जात आहें! या निमित्तानें त्यांचा सत्संग लाभला हें माझें भाग्य होय. त्यांचा वैद्य तर परमेश्वरच आहे, त्यांना माझ्यासारख्या वैद्याची काय गरज?”

शानेश्वर

श्री शानेश्वर महाराज व त्यांची अमर वाद्ययमूर्ति शानेश्वरी यांविषयीं जनतेच्या अंतःकरणांत नेहमीच आदर, प्रेम व जिब्हाळा आहे. व जसजशी वर्षे जातात, तसेतशी त्यांत भरच पडत आहे. शानेश्वर व शानेश्वरी याविषयीं कोणी बोलूळू लागला कीं, श्रोते ऐकण्यास उत्सुक असतात. आज मी आपणापुढे शानेश्वरी ग्रंथांतून शानेश्वर महाराजाविषयीं काय माहिती मिळते याविषयीं कांहीं विचार मांडणार आहे. ‘शानेश्वरींतील शानेश्वर,’ हा विषय तसा कुतूहल निर्माण करणारा आहे. पण शानेश्वरीद्वारां शानेश्वर महाराजांविषयीं माहिती चटकन् मिळविणे कठीण काम आहे. कारण शानदेव हे ‘माझें असतेपण लोपो, नामरूप हारपो,’ अशा अदानित्व वृत्तिचे असल्यामुळे त्यांनी आपल्या लौकिक चरित्रा विषयीं जवळजवळ मैनच पाळले आहे. तुकाराम महाराज अथवा एकनाथ महाराज यांच्या ग्रंथाची गोष्ट या दृष्टीने निराळी आहे. तुकाराम महाराजांनी आपल्या ग्रंथांत आपले लौकिक चरित्र, साधनमार्ग, त्यांना आलेले पारमार्थिक उच्च अनुभव लिहून ठेवले आहेत. नाथांच्या ग्रंथांत संसारांतील गृहस्थाश्रमाचैं तपशीलवार वर्णन आलेले आहे. तसें शानदेवाच्या ग्रंथांत आपणांस आढळत नाही. फार

तर ‘वधूवराचिये मिळणी। जैसी वन्हाडियांहि लुगडीं लेणी।’ असा दृष्टांत सांपडतो. ‘जन्मनेनि प्रसंगे। स्त्री देह शिवणे अंगे। तेथोनी जन्म अवघे। सोबळी कीजे।’ असे शानदेव होते. ते संसाराला शिवलेच नाहीत, ते संसाराचें यापेक्षां जास्त काय वर्णन करतील?

शानेश्वरींत शानदेवांचे आई, बडील अथवा कूळ याविषयीं कांहीं माहिती मिळत नाहीं. त्यांचे गुरु श्रीनिवृत्तिनाथ यांचे जे वर्णन आले आहे, तेहि लौकिक स्थितीचे नसून, त्यांच्या उच्च अध्यात्मिक स्थितीचे आहे. नाहीं म्हणावयास १६ व्या अध्यायांत निवृत्तिनाथांचा महिमा वर्णन करतांना शानदेवांनीं दोन ओव्या स्वतःबदल लिहिल्या आहेत. परंतु त्या ओव्या स्वतःचे वर्णन करण्याकरितां नसून, ज्या गुरुकृपेमुळे शानेश्वरी ग्रंथ निर्माण झाला, ती गुरुकृपा आपणांस करी प्राप्त झाली हैं सांगण्याकरितां लिहिलेल्या आहेत. या ओव्या अशा आहेत.

माझिया सत्यवादाचैं तप।

वाचा केलें बहुत कल्प।

म्हणोनि फळाशि हे महाद्विप।

पातली प्रभो।

पुण्ये पोशिलीं असाधारणे।

तियें तुझे गुण वानणे।

देतानि मज उत्तीर्णे। झाली अजी॥

ज्ञानदेव म्हणतात, माझ्या वाणीनें मागील असंख्य जन्मांत केवळ सत्य बोलण्याचेंच तप केले, त्याचें फल म्हणून माझ्या वाणीतून ही गतिवरील टीका बाहेर पडत आहे. ‘माझा मन्हाठाचि बोलु कौतुके। अमृतातेही पैजा जिंके। ऐसी अक्षरे रसिके। मेळवीन।’ किंवा ‘मन्हाठेचिये नगरी। ब्रह्मविद्येचा सुकाळु करी। घेणे देणे सुखचि वरी। हो दई ज्या जगा।’ अशा योग्यतेचा ज्ञानेश्वरी हा परिपूर्ण ग्रंथ आहे. याचें कारण तो ज्या वाणीतून निघाला, ती वाणी सत्यवादित्वाच्या तपश्चयेने पुनीत ज्ञालेली आहे.

ज्ञानेश्वरीत ज्ञानदेवांच्या विद्यावंशाची नाथ परंपरेची माहिती मिळते. ‘महेशान्वय संभूते। श्री निवृत्तिनाथ सुतें। केले ज्ञानदेवे गीतें। दोहीकार लोपे। या ओवींत हा विद्यावंश स्पष्टपणे दिसून येतो. परंतु या ओवीवरून एका संशोधकानें निवृत्तिनाथ हे ज्ञानदेवाच्या वाडिलांचे नांव व महेस (रेडे) हे त्यांचे आडनांव होतें असा अजब शोध लावला आहे! या संशोधकानें ज्ञानेश्वरी ग्रंथ एकदां जरी समग्र वाचला असता तरी त्यास कळून आलें असतें की, महेश म्हणजे श्री शंकर असून त्या अर्थानें अनेक ठिकाणी ज्ञानेश्वरींत महेश शब्द आला आहे.

‘क्षीर सिंधु परिसरी। शक्तिच्या कर्ण कुहरीं। नेणो कै त्रिपुरारी। सांगितलें जैं।’ यांत पुन्हां शंकराचा स्पष्ट उल्लेख आहे. शंकर, मत्स्येद्नाथ, गोरक्षनाथ, गाहिनीनाथ व निवृत्तिनाथ अशी नाथ-परंपरा ज्ञानदेवांनी दिलेली आहे. शिष्य हा गुरुपुत्र असतो म्हणून ‘निवृत्तिनाथसुतें’ असें ज्ञानदेवांनी म्हटलें आहे. ज्ञानेश्वरी-

वरून आपणांस निश्चित दिसून येतें की, ज्ञानदेवांनीं आपली टीका पूर्णवस्थेत लिहिली आहे. हें सांगावयाचें कारण म्हणजे कांही लेखकांनी असें म्हटले आहे की, ज्ञानेश्वरी हा स्वतंत्र प्रशेचा ग्रंथ नसून तो अपूर्णवस्थेचा आहे. यानंतर लिहिलेला ‘अमृतानुभव’ हा परिपक्व स्थितिंतिला ग्रंथ आहे. लेखकांचे अमृतानुभवावरील प्रेम यांत दिसून येत असलें तरी आपण ज्ञानदेवांचेवर काय अन्याय करीत आहो, याची त्यांस कल्पना दिसत नाही. कारण ज्ञानेश्वरीच्या सुरवातीसच ‘कां चिंतामणि ज्ञालिया हाती। सदा विजय वृत्ति मनोरथी। तैसा मी पूर्णकाम श्रीनिवृत्ति। ज्ञानदेवो म्हणो।’ अथवा, ‘तुझिया प्रणति। मी पूर्ण ज्ञालों श्रीनिवृत्ति।’ असें ज्ञानदेव स्वतःच सांगतात. सहाच्या अध्यायांत ‘ददोची वाट न पाहतां। वयसेचिया गांवा न येतां। बालपणीच सर्वज्ञता। वरी तयाते॥’ ‘तीथे सिद्ध प्रशेचेनि लाभे। मनाचि सारस्वते दुभे। मग सकळ शास्त्र स्वयंभै। निघतीं मुखें॥’ या योगी पुरुषांचे वर्णनांत त्यांचा स्वानुभवच दिसून येतो.

ज्ञानदेवाच्या ठिकाणीं उत्कृष्ट कर्म, उत्कृष्ट ज्ञान, उत्कृष्ट योग व उत्कृष्ट भक्ति यांचा सुंदर संगम आढळतो. सोन्याच्या कलशांत गंगेचे उदक असावै, त्याप्रमाणे बाह्य शुद्ध कर्मचरण व आंत विमल आत्मज्ञान असा त्यांचा आदर्श पुरुष आहे. ऐहिक घडा पक्का करून नंतरच परत्राच्या गोष्टी बोलाव्यात. घरच्या माणसांशी ज्याला नीट वागतां येत नाहीं, त्यांनी बाहेर लोकोद्धाराच्या गोष्टी सांगण्याचा मूर्खपणा करून नये असें त्यांचे मत आहे.

सारांश, अश समाजासाठीं तळमळणारे, ज्ञानी व योगी, पूर्ण-काम, सगुण रूपाची आवड असणारे, श्रेष्ठ गुरुभक्त व अंगीं धोरपणा व व्युत्पत्ति असूनहि ती विसरणारे, दुसऱ्याचा उपहास न करतां त्याला सन्मार्गाला लावणारे, जगाचे कल्याण साधणारे, एक ना अनेक ज्ञानदेवांच्या गुणांचे ज्ञानेश्वरीत दर्शन घडते. त्यांच्या-

बदल यथार्थ तें बोलणे अशक्य आहे. ‘नेणों युक्तिचिया खोली’ म्हणून जेथें तुकोबाराये स्वस्थ बसले, तेथें माझ्या-सारख्या पामराचा काय पाड? माझ्या-सारख्यानें त्यांचे चरणीं मस्तक ठेवून निवांत रहावे, हेच उचित होय.

[आकाशवाणीच्या सौजन्याने]

करुणा हें भक्तीचे रूप

भक्ति जेव्हां करुणेच्या रूपांत प्रकट होईल तेव्हांच ती वास्तविक भक्ति होईल. मी असे कांही मूर्ति-पूजक पाहिलेले आहेत की, जे कठोर हृदयाचे आहेत. रोज पूजा-अर्चा करतात; परंतु जीवनांत तेवढेच कंजूऱ्या आणि निर्दय असतात. शास्त्रांत असे लिहिलें आहे की, आपण जसें ध्यान करतों तसेच रूप आपणांस मिळते. कधीं कधीं तर मला असें वाटते की, दगडाच्या मूर्तीचे ध्यान करणारे दगडाचे ध्यान करतां करतांच दगडा-प्रमाणेच कठोर बनत असतात. आणि याचा परिणाम म्हणून लोक नास्तिक बनतात. जे दगडाची पूजा करतात आणि स्वतःच दगड बनतात. त्यांनाच मी दोष देतों. मूर्तीची पूजा करणे चुकीचे आहे असें मी म्हणत नाही, तोहि ईश्वरभक्तीचाच एक प्रकार आहे; परंतु खप्या उपासनेचे स्वरूप हेच आहे की, हृदयांत करुणा भरलेली असणे आणि सर्व ईश्वरस्वरूप आहे

याची जाणीव होणे. परमेश्वर म्हणजे प्रेम. जो मंदिरांत जाईल तोच भक्त म्हणून ओळखला जाईल असें कांही नाहीं. उलट या मंदिरांत जी भक्ति होते तिला मी प्रयोगशाळेंतील प्रयोगप्रमाणे एक प्रयोग म्हणून समजतों. हा प्रयोग जर तेथें सफल ज्ञाला तर तो सर्व समाजाला लागू केला पाहिजे. मला जर कोणी म्हटले की, समाधि, भक्ति आणि अहिंसा या गोष्टी सर्वांसाठी नाहीत, त्या एखाद्या मनुष्यासाठी असं शकतात, तर मी म्हणेन की या गोष्टी मग आमच्या कामाच्याच नाहीत! हवा, पाणी आणि सूर्याचा प्रकाश जर सर्वांच्यासाठी आहे तर समाधि, अहिंसा आणि भक्ति या गोष्टी समाजासाठी कां नाहीत? समाजाला त्यांची आवश्यकता आहेच आणि या गोष्टी प्रत्येकासाठी आहेत, म्हणूनच त्यांची एवढी किंमत आहे.

भर्त्तावतंस नाना

ना. वा. गुणाजी

नारायण गोविंद उर्फ नानासाहेब चांदोरकर (१८६०-१९२१)

“ जयां परमार्थी खरी गोडी । तयाची साईंस मोठी आवडी ॥
वारूनि सर्व तयांचीं सांकडीं । स्वानंद जोडी दे तयां ॥ ”

—श्रीसाईंसच्चरित ४१-७४

“ नाना परम भाग्यशाली । साईंची अनन्य सेवा फळली ॥

—श्रीसाईंसच्चरित. ७-११२

मागील प्रकरणांत श्रीसाईबाबांचे विरागी भगद्रत्न म्हाळसापति यांची कथा सांगितली. आतां ‘भक्तावतंस नाना’ यांची गोड आणि स्फूर्तिदायक कथा एका.

नानांची कामगिरी—नानासाहेब चांदोरकर हे इ. स १८९२ सालापासून श्रीसाईबाबांकडे जाऊ लागले आणि श्रीबाबांच्या समाधीपर्यंत (१९१८ सालपर्यंत) त्यांचें शिरडीस येणे जाऱें होतें आणि श्रीबाबांशी त्यांचा संबंध अति जिव्हाळ्याचा होता. ह्या सर्व अवधींत म्हणजे सुमारे २५।२६ वर्षे बाबांचें निरूपमेय प्रेम नानासाहेबांवर होतें आणि नानासाहेबांची अनन्य श्रद्धा बाबांवर होती आणि त्यांनी बाबांची निष्काम सेवा आति उत्तम तप्हेने केली. विशेषतः दोन गोष्टीमुळे नानासाहेब बाबांच्या भक्तांना

चिरस्मरणीय राहतील यांत शंका नाही. पहिली गोष्ट ही की, बाबांचे वसतिस्थान म्हणजे एक पडकी मोडकी तुडकी मशीद होती. तिचा त्यांनी जीणेद्वार केला, म्हणजे ती मोडून फिरून बांधली व मोठी केली. या जीणेद्वाराचे काम त्यांनी नानासाहेब निमोणकरांच्या देखरेखी खाली, कोँडाजी गवाजी आणि तुकाराम या तिघां सुतार बंधूकडून करवून घेतले. त्यांची दुसरी कामगिरी म्हणजे त्यांनी बाबांच्या कीर्तीचा प्रसार स्वतः आणि श्रीदासगण महाराज यांचेद्वारा करून मुंबईच्या आजुबाजूच्या लोकांना बाबांच्या सहवासाचा आणि आशीर्वादाचा लाभ करून दिला.

मशीद ऊर्फ़ द्वारकामाई—बाबा
प्रथम शिरडीस आले तेव्हांपासून या
मशीदीत राहुं लागले. ही मशीद म्हणजे

एक लहानसा ओटा अथवा व्हरांडा व त्यापलीकडे एक लहान खोली आहे. बाबा येथे बसत असत आणि त्यांचे समोर एक धुनी अहोरात्र पेटत ठेविलेली असे आणि हळीहि ती तशीच पेटत ठेविलेली असते. या खोलीचे मध्यभागी कोपरा किंवा कमान (निंबर) असून तेथें बाबांच्या वेळीं फुलांच्या माळा लाविलेल्या असत आणि बाबा तेथें बसून दुपारच्या आरतीनंतर नैवेद्याचा काळा करून सर्वांना वांटीत असत आणि धुनीतील रक्षा-उदी सर्व भक्तांना मशीदीच्या दारांत उभे राहून लावीत असत, आणि त्यांना निरोप देत असत. बाबा या मशिदीला नेहमीं द्वारकामाई म्हणत असत.

“ हीच आपुली द्वारकामाता ।
मशीदीचे या अंकीं बैसतां ॥
लेंकुरा देई ती निर्भयता ।
चिंतेची वार्ता नुरेची ॥
एकदां हिचे अंकीं जो बैसला ।
बेडा तयाचा पार पडला ॥
सावलीत हिचे जो पहुडला ।
तो आरुढला सुखासनी ॥

—श्रीसाईसच्चरित. २२-४८ व ५०

श्रीबाबांचा यशोदुंदुभि—नाना-साहेबांनीं बाबांच्या कीर्तीचा जो प्रसार केला त्याविषयीं थोडेसें वर्णन करणे योग्य होईल. इष्टमित्रांच्या भेटी झाल्या म्हणजे प्रसंगानुसार योग्य संधि साधून नाना-साहेब बाबांचे गुणानुवादन करीत असत आणि श्रोत्यांचे ठायीं बाबांचे दर्शन व्यावें अशी उत्कट इच्छा उत्पन्न करीत असत; अशापैकीं कांहीं निवडक वेचीव उदाहरणे येथे तेन घ्यावे

१ श्रीसाई लॉज—नाना साहेबांच्या प्रेरणेने गुरुवार ता. २८ एप्रिल १९१० रोजी ज्या मुंबईच्या नवभक्तांना बाबांचे दर्शन झाले त्यांनी मुंबईत जुन्या हनुमान-गळीत रा. ब. मोरेश्वर वि. प्रधान यांच्या घरीं श्रीसाई लॉज स्थापन केला त्याची हकीगत श्रीसाईलीला वर्ष १३, अंक ४,५,६ पान १३-१४ येथे दिलेली आहे. त्यांत या नवभक्तांचीं नांवे असून नाना साहेबांनीं त्यांना साईदर्शनाबाबत दिलेली एक सूचना आहे, ती अशीः—पहिल्याते साठे—नवलकर वाढ्यांतील श्रीनिवाचे वृक्षाखालील बाबांच्या गुरुच्या समाधीचे दर्शन घेऊन त्यास प्रदक्षिणा घालून नंतर श्री बाबांच्या दर्शनास जावै, हळीहि दर्शनास जाणाऱ्या मंडळीनीं, प्रथम निंब वृक्षाखालील समाधीचे दर्शन घेऊन नंतर मशीदीत बाबांच्या छर्बीचे (म्हणजे प्रत्यक्ष बाबांचे) दर्शन आणि त्यानंतर वाढ्यांतील समाधीचे दर्शन घेण्याची प्रथा ठेविल्यास योग्य होईल.

(२) श्री काकासाहेब दीक्षित—कै. हरि सीताराम ऊफे काकासाहेब दीक्षित हे नाना साहेबांचे कॉलेजमधील सहाध्यायी व जुने स्नेही होते. नानांची व त्यांची भेट इ. स. १९०८/०९ चे सुमारासु लोणावळ्यास झाली. तेव्हां आपण विलयतेंत असतांना आपला पाय दुखावला, पुष्कळ इलाज करून पाहिले तरी तो बरा होत नाहीं इ. हकीकत काकांनी नानांना सांगितली तेव्हां —

“ तो पायाचा लंगडेपणा ।
निःशेष जावा येतें का मना ? ॥
चला माझे गुरुचे दर्शना ।
ऐसें तंब नाना वदले तयां ॥ ”

श्रीसाईसच्चरित. ५१-२६